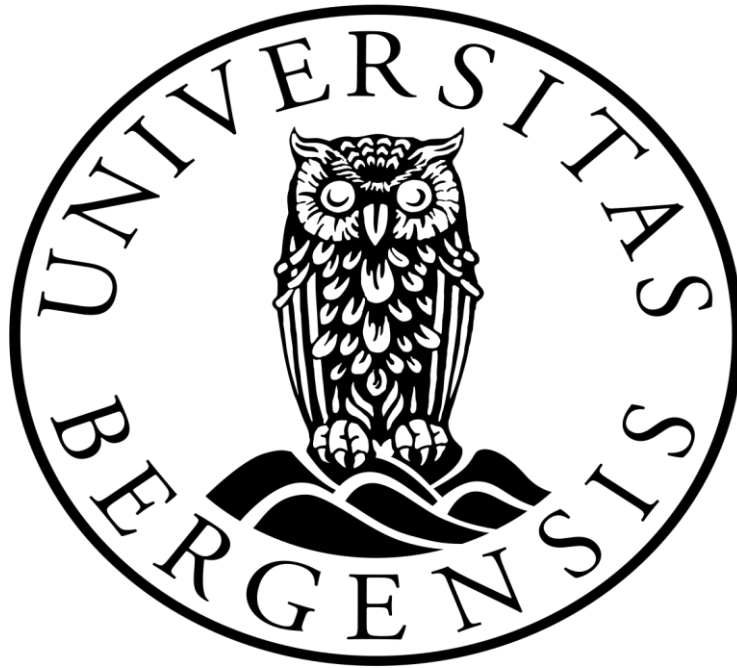

Mattradisjoner og spor etter status på Island fra landnåmstid til tidlig middelalder

- Belyst ved komparative analyser av faunamaterialet på fire utvalgte gårder

Av

Mona Karin Boge

Masteroppgave i Arkeologi (Ark 350)

Institutt for Arkeologi, Historie, Kultur- og Religionsvitenskap

Universitetet i Bergen

Høst 2018

Abstract

The focus in this thesis is to investigate the faunal material sampled from excavations at four different farms from the Viking age through early medieval times on Iceland. The farms include Granastaðir in Eyjafjarðarsýsla, Skuggi in Eyjafjörður, and Hofstaðir, all from the northern part of Iceland. Herjólfsdalur is located southwest on the island Vestmannaeyjar

Faunal material tells us something about the food culture and traditions in a society. Also it can provide information about the economy and substance strategies on each farm. The faunal material will be considered in relation to the status of each of the four farms listed, and whether it's possible to use faunal material as an indicator to determine status. Other factors like house structures and stables for husbandry will also be considered together with the zooarchaeological material. Another issue in this thesis is whether it's possible to detect any changes throughout time, and if so, what does this changes mean and how does the changes fit with adaption of the life on Iceland. A comparative analysis between the four farms is used to look at status and changes in farm economy in a broader perspective.

Investigations show that faunal material can't be used to determine status alone, but certain farm animals like cattle is shown to be associated with farms that have a higher status.

Changes in the faunal material throughout time shows that the farmers on Iceland started concentrating more around a sheep economy in the 11th century, and at the same time they utilized more wild resources like fish and birds. This shows a willingness to adapt to the environment, where they replaced more costly animals with less resource intensive animals like caprine.

Forord

Jeg ønsker først og fremst å takke min veileder Irene Baug for gode råd og konstruktive tilbakemeldinger igjennom skriveprosessen. Jeg har alltid dratt fra kontoret ditt med ny motivasjon og giv. Jeg vil også takke min tidligere veileder Ramona Harrison for å vekke min interesse for zooarkeologi og faunamateriale.

Mine foreldre har vært en støtte og vi har mang en gang hatt samtaler om Islands bosetting og gårdsbruk. Dere har igjennom hele utdanningsforløpet støttet meg og har hjulpet meg til å bli den jeg er i dag. Mine gode venner, kollegaer og studiekamerater har vært en støtte og oppmuntring når ting har gått trått. Spesielt ønsker jeg å gi en takk til min kusine Anne for å ha vært der i tykt og tynt, og til min venninne Ida Karoline for lån av Pc. Takk til jentene i foreningen for all støtte.

Takk for at dere alle hadde troen på meg.

Jeg ønsker også å takke Kaia og Torfinn Tobiassens Fond for reisestipend som ble brukt for å dra til Island i forbindelse med masteroppgaven. Reisen gav god inspirasjon og en dytt i riktig retning.

Innholdsliste

1) Innledning	
1.1 Emne/mål	s.6
1.2 Problemstilling	s. 8
1.3 Forskningshistorie	s. 8
1.4 Datering	s. 12
1.5 Folketall	s. 14
1.6 Boforhold og levesett	s. 15
1.7 Kristendom og hedensk praksis	s. 16
2) Teori og metode	s. 18
2.1 Metodisk tilnærming	s. 18
2.2 Teoretisk tilnærming	s. 21
2.2.1 Representativitet	s. 22
2.2.2 Dyrs økonomiske og sosiale verdi	s. 23
2.2.3 Status og gjestebud	s. 24
3) Materialgjennomgang	s. 26
3.1 Litterære kilder	s. 26
3.2 Skuggi	s. 28
3.2.1 Faunamateriale på Skuggi	s. 31
3.2.2 Subsistensstrategi fra vikingtid til middelalder	s. 33
3.3 Hofstaðir	s. 35
3.3.1 Faunamaterialet på Hofstaðir	s. 36
3.4 Herjólfsdalur	s. 42
3.4.1 Faunamateriale på Herjólfsdalur	s. 44
3.5 Granastaðir	s. 46
3.5.1 Faunamateriale på Granastaðir	s. 49
4) Vurdering av eventuell status	s. 53
5) Endringer i faunaøkonomi	s. 61
6) Avslutning	s. 68

Figurliste

3.2 Figur 1, Skuggis lokasjon

3.3 Figur 2, Hofstaðirs lokasjon

3.5 Figur 3, Granastaðirs lokasjon

3.5 Figur 4, Utgravd område på Granastaðir

3.5.1 Figur 5, Oversikt over alle domestiserte pattedyr ved Granastaðir

4. Figur 6, Ratio for storfe/småfe ved flere ulike gårder på Island

Tabelliste

3.2.1 Tabell 1, Faunamateriale ved Skuggi

3.3.1 Tabell 2, Oversikt over totalt antall faunamaterial ved Hofstaðir

3.3.1 Tabell 3, Faunamateriale ved Hofstaðir

3.4.1. Tabell 4, Faunamateriale ved Herjólfsdalur

3.5.1 Tabell 5, Faunamateriale ved Granastaðir

1 Innledning

1.1 Emne og mål

I denne masteroppgaven er formålet å se på faunamaterialet fra fire forskjellige gårder på Island. Tre av disse gårdene, Granastaðir i Eyjafjarðarsýsla, Skuggi i Eyjafjörður, og Hofstaðir befinner seg nord på Island, mens Herjólfsdalur på øya Heimaey í Vestmannaeyjar befinner seg helt sørvest for fastlandet. Disse gårdene er valgt på bakgrunn av at de ble bosatt innen hundre år etter at de første bosetterne kom til Island. Det har vært arkeologiske undersøkelser på alle de fire gårdene med funn av blant annet faunamateriale. Basert på tefrakronologi og radiokarbondatering antas Granastaðir å ha en bosetningsperiode fra 874 til en tid før vulkanen Heklas utbrudd i 1104. Samme dateringsmetoder ble brukt for å datere Skuggis bosetningsperiode, og den antas å være mellom år 970 og 1208. Hofstaðir bosetningsperiode startet rundt år 933 og ble forlatt før 1104. Basert på Typologi, deponeringskronologi og radiokarbondatering antas Herjólfsdalur sørvest for fastlandet å ha en bosetningsperiode mellom år 898 til ca 1050 (Hermanns-Auðardóttir 1989:70).

Faunamaterialet kan gi viktig kunnskap om kostholdet ved de respektive gårdene, noe som gjør det mulig å diskutere mattradisjoner på Island fra landnåmstiden starter i 874 til begynnelsen av 1200-tallet da den siste av de fire bosettingene opphører. De fire gårdene opphører på ulike tidspunkt og har dermed ikke nøyaktig samme bosetningsperiode, men de blir alle bosatt rundt landnåmstiden, noe som gir et interessant sammenligningsgrunnlag. Der det er relevant vil omkringliggende gårder også bli trukket inn for å forstå dynamikken mellom gårdsbosettelsen i forhold til handel, status og økonomi.

Faunamaterialet som jeg skal gå nærmere inn på vil hovedsakelig komme fra såkalte kjøkkenmøddinger, som er stasjoner for mat- og husholdningsavfall, men alle registrerte dyrebein av spiselige arter er tatt med i vurderringen uavhengig hvor på utgravningsfeltet de er blitt funnet. Hovedfokuset vil være på det zoologiske materialet, altså restene etter de forskjellige dyrearter som er funnet. Andre matvarer slik som korn, nøtter, grønnsaker og liknende vil ikke bli innlemmet i denne oppgaven. Dyrehushold var uten tvil mye viktigere enn dyrking av korn, noe som er påvist over hele landet. Høy som dyrefôr var antageligvis den eneste avlingen som var av betydning, i hvert fall i de tidligste fasene (Karlsson 2000:46). Fordi småfe, altså sau og geit, også blir brukt til andre formål som for eksempel ullproduksjon, huder og hår, vil også eventuelle sekundærprodukter bli vurdert i forhold til anvendelsen av kjøtt fra småfe i kostholdet. Det samme gjelder storfe for melkeproduksjon.

Gårdene som blir undersøkt i denne masteroppgaven tilhørte ulike sosiale sjikt og er av ulike størrelse, noe som gjør det mulig å vurdere likheter og forskjeller i mattradisjonen mellom ulike type gårder med ulike status. Spor etter eventuell status på gårdene vil bli vurdert i forhold til funn av faunamateriale, husstrukturer og andre arkeologiske funn. Jeg vil også gå nærmere inn på eventuell endring i kosthold og hvilke årsaker som kan ligge bak dette. Det vil bli utført en komparativ analyse av resultatet av faunamaterialet og dermed folks økonomi på de respektive gårdene.

For å kunne vurdere likheter og forskjeller i materialet er det nødvendig å gå nærmere inn på sosial struktur, økonomi og politikk knyttet til de ulike gårdene som inngår i analysen. Geografien og plassering i landskapet vil også bli vurdert i forhold til det zooarkeologiske materialet på grunn av eventuelle tilgang på ville ressurser og avstand til kyst og marine ressurser. Ved å se på indre og ytre faktorer for en gård er målet å se om en kan spore forskjeller i matøkonomi basert på status, om økonomien endrer seg, og eventuelt hvorfor. Ved å se nærmere på adaptasjon og tilpasning til samfunnet og miljøet er det forhåpentligvis mulig å spore folks evne til å innstille seg etter ulike endringer ved nytt landskap samt lover og regler i forhold til kristningen, og hvordan dette utspiller seg i forhold til kostholdet.

Selv om det er fauna- og beinmaterialet som er oppgavens største fokus, vil andre funnkategorier av materialer og huskonstruksjoner også bli trukket inn for å kunne si noe om status, økonomi og levemåte. Dette vil bli diskutert hvor det er relevant. Imidlertid vil ikke diverse analyser av for eksempel pollen eller tekstil vil bli beskrevet i nevneverdig grad. De artefakter og arkeologiske funn som er relatert til oppgavens tema vil bli beskrevet, spesielt faunamateriale og andre ting tilknyttet husdyrshold, som fjøs og grisehus, men også kokegropen som sier noe om mattilberedning. Dette vil bli beskrevet nærmere i kapittelet for metode.

Dyrehold og kosthold kan gi viktig informasjon om samfunnet og ved å studere dette kan en gjenkjenne både gode og dårlige tider, tegn på sult, og tegn på rikdom. Et plutselig skifte i matøkonomien kan fortelle om endringer på mikro- eller makronivå. Disse tegnene vil bli studert nærmere for å kunne vurdere eventuelle endringer i det norrøne samfunnet på Island. Ved å sammenlikne et utvalg gårder, er det mulig å se på den sosiale strukturen og eventuelle forskjeller i matveien på bakgrunn av status.

1.2 Problemstillinger

Det er fire hovedproblemstillinger i denne oppgaven;

- Er det mulig å si noe om statusen til en gård basert på faunamaterialet?
- Er enkelte dyrearter forbeholdt øvre sosiale sjikt eller viser materialet en lik bruk uavhengig av status?
- Hva kan faunamaterialet fortelle om kosthold og mattradisjoner på Island? Er det mulig å spore regionale forskjeller?
- Er det mulig å se endringer i faunaøkonomien ved de ulike undersøkelsesområdene over tid?

Utnyttelsen av dyr i kostholdet må også vurderes i forhold til maktforhold generelt på Island, og jeg vil komme inn på politiske maktforhold og om endringer i dette har noen påvirkning på de ulike gårdene. Spesielt gjelder dette innføringen av kristendommen på Island. Det zooarkeologiske materialet vil dessuten bli diskutert i forhold til tilgjengelighet. Var gårdene selvforsynte med de ulike dyreartene?

1.3 Forskningshistorie

For å forstå mer av hvordan forskere har forholdt seg til utgravning av dyrebeinmateriale ved bosettinger på Island, går jeg først inn på hvordan den arkeologiske forskningen på øya startet. På slutten av 1800-tallet ble det på Island en økt interesse for de fysiske etterlevningene etter Saga-perioden, hvor spesielt religiøse tilholdssteder og andre bygninger relatert til hedensk kultpraksis var av høy interesse. På slutten av 1800-tallet hadde tallet på antatte religiøse bygninger nådd nesten hundre registrerte tilfeller, noe som var mye høyere enn andre viktige monumenter slik som graver og gårder (Fridriksson & Vésteinsson 1997:103). I 1897 kritiserte filologen Finnur Jónsson islandske arkeologer for deres tro på sagaenes ufeilbarlighet, og mente at sagaenes beskrivelser ikke nødvendigvis var pålitelige. Sammen med den danske arkeologen Daniel Bruun startet de å undersøke disse påståtte kultplassene fra førkristen tid. Ifølge katalogen deres ble kun 4 eller 5 av 30 antatt religiøse bygninger sett på som identifiserbare for nettopp hedensk praksis (Fridriksson & Vésteinsson

1997:103). Blant annet undersøkte de hallen ved Hofstaðir som er et av undersøkelsesområdene i denne oppgaven.

Når det gjelder den arkeologiske forskningstradisjonen på Islands bosetningshistorie har den vært sterkt knyttet til den historisk-filologiske tradisjonen, og frem til 1968 var det obligatorisk ved Islands Universitet å ta filologi sammen med historie, og vice versa (Hermanns-Auðardóttir 1989:1) Særlig var det vanlig å måle arkeologisk aktivitet opp mot det skriftlige materialet. Med andre ord var målet å bekrefte troverdigheten til de skriftlige kildene. Dette viser seg dog etter hvert å være lite tilfredsstillende forskning (Hermanns-Auðardóttir 1989:1).

Fra 1990-tallet har det vært en økning i utgravninger og den arkeologiske forskningen på Island har basert seg mer og mer på spesialisert analyse av gjenstander, samt spesialisering i mer naturvitenskapelige disipliner som fauna og botanikk (Kristjánsdóttir 2011:120). I 1995 ble Arkeologisk Institutt etablert, i 2001 et eget direktorat for Arkeologisk Kulturarv, og i 2002 ble det opprettet et eget arkeologisk departement ved Universitetet på Island (Vésteinsson 2004:71).

I motsetning til det tidligere fokuset på tidsperioder har spor etter status vært mindre betydningsfullt for feltarkeologer på Island. En av årsakene til dette er at det ofte har vært umulig å måle før langt inn i den aktuelle utgravningen (Vésteinsson 2004:79).. Før 1940 var det omtrent ingen interesse for gårdsstatus overhodet, og gårder som nå i moderne tid hadde blitt tilskrevet en lav status ble gjerne omtalt som høystatus om den hadde assosiasjoner til historiske personer fra sagaene, slik som Eiríksstaðir som var hjemmet til Eirik Raude (Vésteinsson 2004:79). Fra 1940-årene og fremover har det vært et mindre fokus på status i forskning blant annet på grunn av islendernes vedvarende tro på at forskjeller i status var ubetydelig på Island sammenlignet med andre land, og dermed ble ikke dette temaet viet særlig interesse (Vésteinsson 2004:79-80). Oppdagelsen av Hofstaðir har derimot vært med å vekke interessen for definering av status på de Islandske utgravningene (Vésteinsson 2004:80).

Undersøkelsen av Hofstaðir i 1908 var den største utgravningen utført på Island på det tidspunktet og den ble internasjonalt kjent som et vikingtids tempel i diverse viktige verk innen nordisk arkeologi og historie (Fridriksson & Vésteinsson 1997:103). Utgravningen i 1908 førte til oppdagelsen av en enorm hall som målte hele 45 x 10 meter utvendig og en grop på hele 6,7 x 5,75 meter lokalisert omtrent 9 meter sør for hallen (Fridriksson & Vésteinsson

1997:104-105). Det ble konkludert med at hallen var en slags tempelruin fra førkristen tid, og at gropen var en søppelstasjon for matavfall etter store gjestebud eller ofringer ved tempelet (Fridriksson & Vésteinsson 1997:105). Tolkningen som et tempel er imidlertid kritisert i senere forskning. Bortsett fra størrelsen er bygningen bygget lik andre jernaldershaller i Skandinavia. Det arkeologiske materialet funnet i hallen bestod for det meste av spiker og bryner (Fridriksson & Vésteinsson 1997:105). Olav Olsen fremmet i 1965 forslaget om Hofstaðir fungerte som en høvdinghall som kunne huse gjestebud, fremfor å være et hedensk tempel med presteskap og rituell aktivitet (Fridriksson & Vésteinsson 1997:105-106). I 1965 gravde Olsen på nytt ut denne gropen på utsiden av hallen for så å argumentere for at gropen var faktisk en kokegrop, og ikke en kjøkkenmødding. Argumentet baserte han på funn av aske, bein, forkullet tre og kullbiter, samt dens sirkulære form som var støttet opp av torv (Fridriksson & Vésteinsson 1997:106). Størrelsen var derimot for stor til å være en vanlig kokegrop, og har sannsynligvis vært forbundet med store gjestebud. Hypotesen om Hofstaðir som høvdinghall og som vert for gjestebud og rituell aktivitet er den teorien som synes å være mest enighet om i dag (Fridriksson & Vésteinsson 1997:106). I perioden 1992-2002 ble Hofstaðir undersøkt på nytt. Dette ble på mange måter startskuddet for bred internasjonal forskning hvor flere ulike disipliner ble tatt i bruk, slik som zooarkeologi, geoarkeologi og arkeobotanikk (Kristjánsdóttir 2011:120). Det zooarkeologiske materialet som inngår i denne oppgaven består av totalt 12961 fragmenter (McGovern et al 2009:19-20) og vil bli beskrevet videre under materialkapittelet.

I perioden mellom 1960 og 1980 var fokuset i forskningssammenheng å finne spor etter de første bosetterne på Island. Dette resulterte blant annet i undersøkelser ved Herjólfsdalur på 1970-tallet med Hermanns-Auðardóttir i spissen (Vésteinsson 2004:78). Herjólfsdalur ble undersøkt for første gang i 1912 etter at namsmannen på Vestmannaeyjar, Sigurður Sigurfinnsson, oppdaget noen uvanlige huskonstruksjoner. Sammen med riksantikvar Matthias Þórðarson undersøkte de mulighetene om dette kunne være den første Vestmannaeyjar-landnámsmannens gård, som står oppført i Landnámaboken. 12 år senere i 1924 ble tre husstrukturer utgravd. Disse ble tolket til å være rester etter landnámsmannen Herjólfurs langhus, eller hall, samt to tilhørende fiskeboder (Hermanns-Auðardóttir 1989:1). Hermanns-Auðardóttirs undersøkelser av gården på 1970-tallet viste relativt tidlig i utgravningsprosessen at bosettingen på Herjólfsdalur var enda mer omfattende og av en helt annen karakter enn hva som var antatt i 1924. Dette resulterte i hypoteser om at bosettingen kunne være betydelig eldre enn den antatt eldste dateringen for det første landnåmet på Island

(Hermanns-Auðardóttir 1989:1). Materialet fremgravd på 70-tallet utgjør en viktig del av kildegrunnlaget i denne oppgaven. Det ble registrert 1842 fragmenter av faunamateriale, samt husstrukturer og arkeologiske funn ved denne utgravningen. Disse vil bli beskrevet nærmere under materialkapittelet for Herjólfsdalur.

Gården Granastaðir ble for første gang undersøkt i 1930 og var først antatt å være et slags monument. Fem bygninger var kjent, hvor ett ble antatt å være et bostedshus, et var antatt å være sauefjøs for dyr og høy, samt andre strukturer for sau som innhenging og ly (Einarsson 1995:70). Navnet Granastaðir opptrer kun flyktig i Reykadalasaga som skal ha blitt skrevet rundt 1250, samt i muntlig tradisjon (Einarsson 1995:70). I følge muntlig tradisjon var Granastaðir i bruk fra sagatiden (år 874-1000) og frem til svartedauden i 1402. I følge disse muntlige kildene var Granastaðir først bosatt av barnebarnet til Helgi Magri, med navn Grani, og hans familie (Einarsson 1995:72). Svartedauden er blitt en vidstrakt forklaring på opphøring av bosteder på Island, men i de fleste tilfeller viser undersøkelser at bosettingene er fraflyttet før dette (Einarsson 1995:72). Einarsson understreker viktigheten med ikke å basere seg for mye på muntlige tradisjoner (Einarsson 1995:73), og de arkeologiske undersøkelsene fra ulike boplasser slik som Granastaðir utgir et noe annet bilde enn den muntlige tradisjonen. I årene 1987-91 ble Granastaðir undersøkt av Bjarni F. Einarsson, og resultatene utgjør et viktig kildegrunnlag for oppgaven. Det ble funnet 1235 fragmenter av faunamateriale som inngår i denne oppgaven, samt husstrukturer. De zooarkeologiske undersøkelsene ved denne utgravningen fokuserte også på alder ved dødstidspunkt, noe som gav en dypere innsikt i hva dyret ble brukt til. Dette vil bli beskrevet nærmere under materialkapittelet for Granastaðir.

I 2008 ble Skuggi undersøkt av Þóra Pétursdóttir og Ramona Harrison, samt det ble tatt prøver av en kjøkkenmødding som ble datert til middelalder. I 2009 ble en større utgravning av kjøkkenmøddinger utført. Undersøkelsene ved Skuggi inngår som en del av et større prosjekt for økodynamikken i Eyjafjörður, hvor flere andre bosettinger er blitt undersøkt, blant annet Möðruvellir, Oddstaðir, og Myrkárdalur i Hörgárdalur (Harrison 2010b:2-3). NABO (North Atlantic Biocultural Organisation) har stått for mye av denne forskningen. Gásir Hinterlands Project (GHP) fra årene 2008-2009 siktet seg inn på å forbedre vår forståelse av interaksjonen av lokale jordbruksstrategier påvirket av endringer i klima og menneskelig påvirkning med internasjonal og regional handel sentrert på Gásir i middelalderen (Harrison 2010b:3). GHP fokuserer også på langsiktig menneskelig dynamikk med økologi i denne historisk sett viktige delen av Island, som medvirker til å kunne rekonstruere en detaljert økologi ved Eyjafjörður helt fra den første bosettingen tok til og mot

moderne tid (Harrison 2010b:3). Prosjektet bestod av bred interdisiplinær forskning, blant annet innen zooarkeologi. I 2013 ble det utgravde området fra 2009 sesongen utvidet, hvor en husstruktur ble utgravd (Harrison & Howell 2014:9). Hovedfokuset fra forskningen i GHP er i denne oppgaven faunamaterialet funnet ved Skuggi som består av totalt 2171 fragmenter av det undersøkte materialet. Gásir og Möðruvellir vil bli nevnt for å knytte Skuggi til andre nærliggende kontakter, men disse vil ikke få et større fokus her. Skuggi vil bli diskutert nærmere under materialkapittelet.

1.4 Datering

De respektive gårdene som blir beskrevet i denne oppgaven hadde en bosetningsperiode som strakte seg fra slutten av 800-tallet til omtrent starten av 1200-tallet. Det er dermed hensiktsmessig å gå inn på hvordan og når de bosatte seg på Island. Den første bosetningsperioden på Island kalles *landnámstiden*, og mye av vår forståelse av denne perioden kommer fra historiske kilder som *Landnámabok* og *Islendingabok*. En videre beskrivelse av de skriftlige kildene kan finnes i kapittel 3.1. Det er viktig å påpeke at en ikke kan lene seg på disse historiske kildene og sagaene alene, men heller bruke dem som viktige element til videre forskning (Vésteinsson 1998:1, Dugmore et al. 2005:25). En av årsakene til dette er at de historiske kildene er skrevet et par hundre år etter aktiviteten og forholdene de skildrer skjedde. De er gjerne kopiert flere ganger, og de er ofte vinklet på en slik måte at enkelte familier blir fremstilt på en annen måte enn hva som var tilfellet (Einarsson 1995:19). I *Landnámabok* beretter den islandske presten og historikeren Ari Frode om Islands første fase, og at bosetningen tok til i år 871. Noe av det som støtter opp under de historiske kildene er datering ved hjelp av tefrokronologi, det vil si datering av geologisk- og bosetningsavfall igjennom studering av vulkansk aske eller tefra (Vésteinsson 1998:2, Smith 1995:326). Når et vulkanutbrudd skjer, kan store mengder aske og støv bli blåst ut over større områder. Dette legger seg gjerne som et teppe og kan brukes som en kronologisk markør (Vésteinsson 1998:2-3). Oversikt over de forskjellige tefralagene gir en relativ kronologi, imens et individuelt utbrudd kan gi en absolutt datering (Vésteinsson 1998:3). Det såkalte Landnámateftralaget strekker seg over nesten hele Island, bortsett ifra helt ytterst i Vest og i Nordvest, og er vanligvis observert rett under de tidligste indikatorene på menneskelig aktivitet på Island (Vésteinsson 1998:3). Tefrakronologien er med på å gi en datering på når bosetningene tok til på Island da alle de fire gårdene i denne oppgaven ble bosatt kort tid før eller etter at

tefralaget ble dannet (Hermanns-Auðardóttir 1989:70, Harrison 2010a:55, Sayle et al. 2016:128, Einarsson 1995:101).

Noen kilder setter landnámstiden til å være fra år 870, og de ulike kildene ser ut til å variere mellom år 870 og år 874. Basert på boken *Viking Archaeology in Iceland – Mosfell Archaeological Project* (Zori & Byock 2014:20) setter jeg opp oversikt over tidsintervallet på Island slik;

- Landnámstid – år 870-930
- Sagatid – år 930-1020
- Kristningen av Island – år 1000
- Innlemmet som en del av Norgesveldet – år 1262

Studier av iskjerner på Grønland er også med på å forsterke teorien om at den eldste bosettelsen daterer seg til 871. Eventuelle dateringer for menneskelig aktivitet før 871 er enda ikke bekreftet, men det er gjort forsøk på å finne spor etter dette ved minst tre utgravninger i det sørlige Island, men bevisene for dette er svake (Vésteinsson 1998:3-4). Blant annet har datering for Herjólfsdalur vært oppe til diskusjon om denne gårdsplassen kan stamme fra merovingertid, altså før vikingtiden (Hermanns-Auðardóttir 1989:54). Som vi skal se nærmere på under materialgjennomgang for Herjólfsdalur er dette et kontroversielt tema som ikke har fått mye gjennomslag fra de fleste forskere (Dugmore et al. 2005:22). Imidlertid viser avsetningene at det må ha kommet folk i perioden rett etter utbruddet i 871, da det er bygget hus direkte over tefralaget. Dette gjelder på både innlands- og kystboplasser, noe som indikerer hurtig bosetning på de fleste områder det var kommet folk (Vésteinsson 1998:4). Ari Frode beskriver i sine nedtegnelser at Island var dekket av skoger under landnámstiden. Pollenanalyser viser at bjørk dominerte i tiden før landnåmet, og det var også flere typer gress passende for dyrefor (Vésteinsson 1998:6-8). Det var med andre ord mulig å holde domestiserte husdyr på Island fra landnámstiden, i tillegg til at det var tilgang på tømmer for bygging av hus.

1.5 Folketall

Mengden faunamateriale på en gård settes i kontekst når man går inn på hvor mange mennesker det faktisk levde på Island i perioden som undersøkes. Det hele settes da i perspektiv når man vet mer om hvor mye mat det egentlig var behov for å kunne opprettholde et samfunn eller ved en gård. En kan muligens da oppdage om den spesifikke gården var forholdsvis rik, eller om den kun hadde mat for å kunne overleve. Selvsagt er mye av det opprinnelige materialet forvitret slik at man ikke finner det totale materialet for matøkonomien, men det synes likevel å være viktig å finne et omtrentlig folketall. Ofte er ildsteder eller kokegroper en indikator på hvor mange mennesker som kunne bo ved en gård, fordi det er direkte relatert til matlaging.

For å kunne estimere populasjonen på Island i de tidligste periodene, må man gå tilbake til de tidligste kildene slik som *Islendingabok*. Gunnar Karlsson (2000) har i sin bok *The History of Iceland* brukt nettopp denne for å kunne gi et omtrentlig anslag. Han ser på skatteinnskrevninger fra gårder, noe som kan være med på å gi et fornuftig antall. I *Islendingabok* står det at biskop Gizurr talte på begynnelsen av 1100-tallet alle bønder som var skattebetalende ved selvforsynte gårder. I teksten står det at antallet slike bønder var «38 hundrede», noe som betyr et antall på 4560, hvis man antar at Ari Frode brukte den vanlige tellemetoden ved å telle i bunker på 120. I år 1311 var antallet skattebetalende bønder 3812. Om man lager et omtrentlig estimat av de opplysningene, foreslår Gunnar Karlsson at det har vært omtrent 4000 bønder under høymiddelalderen som har vært uavhengige og som kunne sørge for seg selv og sin familie. Ved å se på antallet bønder kan det også lages et anslag for hele populasjonen, bønder og deres familier men også andre som ikke betalte skatt. Her har ekspertene vært uenige helt siden 1800-tallet og flere forskjellige metoder er blitt brukt. Tallene har blitt estimert til å være 70,000-100,000 i år 1100, noe som er et høyt usannsynlig antall. Det legges dog mer vekt på forskeres antagelser om at Island som boområde sannsynligvis ikke kunne opprettholde en populasjon større enn 50,000 mennesker i år 1100 (Karlsson 2000:44-45).

Folketall på Island i vikingtid og middelalder er relevant for oppgavens tema fordi det kan fortelle noe om størrelsen på en gård, og mer spesifikt størrelsen på en hall. En gård med høyere status hadde gjerne flere fastboende mennesker, og dermed mer arbeidskraft (Lucas & McGovern 2007:20). Det er ingen diskusjon i kildematerialet om hvor mange mennesker det kan ha bodd på de fire gårdene, men størrelsen på husstrukturene er nevnt.

1.6 Boforhold og levesett

Islendingabok og Landnámabok beskriver den sosiale strukturen hos de første islandske bosetterne. De beskriver flere familier som sammen dro til Island i større grupper hovedsakelig fra Norge, men som bosatte seg alene innen sin egen familie, isolert politisk og økonomisk fra andre. Arkeologiske undersøkelser kan tyde på en noe annen virkelighet, der de første bosetterne dro sammen i større grupper til Island, men at de i starten holdt noe lunde sammen. Dette støttes opp under funnene ved Herjólfsdalur ved Vestmannsøyene utenfor sørkysten av Island. Feltet har to langhus med hver sine avlange ildsteder, i tillegg er det også fjøsrom med plass til minst ti kyr i hvert av dem (Vésteinsson 1998:12). Helt innerst i det ene fjøset er det dessuten spor etter mennesker som har levd der sammen med dyrene (Vésteinsson 1998:14). Utgravninger av felt fra sen-middelalderen derimot dukker alltid opp som ett enkelt langhus, med tilstøtende rom, noe som indikerer en enkelt husholdning antageligvis for en kjernefamilie med dens slektninger og tjenere (Vésteinsson 1998:14). I Norge ble torvhusene gradvis byttet ut med hus av tømmer i løpet av vikingtiden, noe som ikke nødvendigvis var tilfelle på Island eller det norrøne Grønland. Her var det mangel på større mengder tømmer for konstruksjon av hus, og torv var det foretrukne bygningsmaterialet. Likevel ser man større langhus lik de Skandinaviske for eksempel ved Granastaðir ved Eyafjord og Hofstaðir ved Myvatn-distriktet (Byrock 2001:35) som vi kommer tilbake til senere.

Den vanligste måten å bygge hus på var å bygge ett nytt hus oppå det gamle, noe som ofte bevarte både formen og størrelsen til den eldre bygningen. Faktisk er komplette ombygninger veldig uvanlig, og hus ble reparert og ombygget stykkevis i løpet av flere hundre år noe som førte til at gårdshus opptok den samme begrensede plassen år etter år (Vésteinsson 1998:14). Når slike gårdsplasser brukes igjen og igjen i løpet av århundrer er det naturlig at det akkumuleres større mengder matavfall i kjøkkenmøddingene, og gjør det mulig å studere faunamateriale fra en lengre tidsperiode.

På Island ser vi flere eksempler på grupper av husholdninger hvor det gjerne er én uavhengig storgård med høy status, og flere avhengige gårder med lavere status på området eller i nærheten. Slike grupper var spesielt vanlig i senmiddelalderen, og det var klart at større gårder dro nytte av mindre gårder som kunne hjelpe til med hus- og dyrehold (Vésteinsson 1998:16). Selv om det i noen tilfeller ikke er mulig å se hvilken av gårdene som er av den høyeste rangen (Vésteinsson 1998:16-17), vil denne masteroppgaven se nærmere på om vi

kan si noe om statusen til gården basert på blant annet faunamateriale og husstrukturene. De største eiendommene med høyest status hadde som regel rettighetene på de beste landområdene, skogene og fiskeplassene. De mindre gårdene var ofte politisk og økonomisk avhengig av de som stod med makten og måtte gjerne forholde seg til landområder med ressurser av dårligere kvalitet (Vésteinsson 1998:19). I denne oppgaven vil de fire gårdene bli diskutert om hvorvidt de var selveiende eller leiledningsgårder, noe som vil være relevant for vurdering av status. Beskrivelse av hvordan folk levde har relevans for oppgaven fordi det sier noe om hvordan gårdsstrukturen ofte var bygget opp i vikingtid og middelalder. Husstrukturer på de fire gårdene vil bli nevnt under materialkapittelet.

1.7 Kristendom og hedensk praksis

Kristningen av Island regnes å være en av de viktigste hendelsene innen islandsk kulturhistorie, dette på grunn av de store omveltningene det hadde på folks relasjoner, kultur, utviklingen av Alltinget og nye maktforhold (Vésteinsson 1996:3). I følge Islendingabok ble kristningen av Island vedtatt ved Alltinget enten i år 999 eller 1000, etter at kong Olav Tryggvason hadde tatt et par islendinger til gissel i Norge, hvor han så sendte to konverterte høvdinger til Island med det motiv at de alle skulle konvertere med lovnander om at gislene skulle frigis. Etter diskusjoner ble det vedtatt at hele Island skulle kristnes, med den betingelsen at islendingene skulle få lov til å fortsette å konsumere hestekjøtt, samt at hedenske praksiser fremdeles skulle være lovlig, så lenge det ble gjort privat uten vitner til stede (Vésteinsson 1996:50, Steffensen 1969:191). Selv om det ved innføring av kristendommen ga islendingene visse unntak mot forbudet av konsumpsjon av hestekjøtt, medførte det seg sannsynligvis visse sosiale stigma og en ser som regel de fleste arkeologiske funn av konsumpsjon av hest i de mer rurale områdene og ikke så mye blant de større handelsplassene (Jennert 2011:149). Dessuten ble det restriksjoner mot å spise kjøtt under faste og andre høytider (Smith 1995:326). Det er ikke funnet arkeologiske spor etter kirker i de tidligste fasene av kristningen (Vésteinsson 1996:79)

Det er lite skriftlige kilder som forteller om det hedenske livet og ritualer fra perioden før kristendommen kom til Island. Den beste skriftlige kilden om førkristen tid er antageligvis Islendingabok fra ca. 1125 e. Kr. (Steffensen 1969:177). Problemet en da støter på er at en del av de skriftlige kildene fra 1100- og 1200-tallet er påvirket av kristendommen, og de hedenske rituelle praksiser har i de fleste tilfeller blitt uforståelig for datidens forfattere

(Steffensen 1969:178). En del av kunnskapen vi har om førkristen tid kommer fra dikt og stedsnavn. Et navn som er blitt forbundet med religiøs praksis er *hof*. Selv om betydningen av ordet hof spriker i forhold til hvordan den religiøse utførelsen har foregått, er det relativt bred enighet om at stedsnavn med ordet hof i seg forbindes med religiøs praksis (Steffensen 1969:188-190). Hofstaðir betegnes som en gård hvor det har foregått førkristen religionsutførelse. Som nevnt tidligere undersøkte Olaf Olsen i 1965 den store sirkulære kokegropen ved Hofstaðir som han mente kunne ha vært brukt i forbindelse med store festmåltider eller gjestebud, mens hverdagslige måltider ble tilberedt inne i huset ved et mindre ildsted (Steffensen 1969:190-191). Dette samt andre tegn på religiøs praksis vil bli diskutert nærmere senere.

2. Teori og metode

I dette kapittelet vil det teoretiske perspektivet og metodiske tilnærminger i oppgaven bli presentert.

For å kunne forstå mer om hvilke mattradisjoner eller valg av dyr i kostholdet folket på Island hadde i sen vikingtid og tidlig middelalder, går man nærmere inn på *faunamaterialet* i en arkeologisk kontekst. Faunamateriale vil si restene av dyr, og i dette tilfellet de delene som utgjør en del av kostholdet. Når et dyr dør etterlater det seg kroppslige deler slik som skjell, pels, tenner og bein, og disse kan i noen tilfeller være godt nok bevart til å kunne analyseres (Thomas 1996:2). Selve definisjonen på zooarkeologi er studiet av faunamateriale i en arkeologisk kontekst, og som oftest vil dette assosieres med dyrebein da disse er de mest hardføre delene (Landon 2005:1, Reitz & Wing 2008:1).

Så hvorfor er det interessant å studere faunamateriale? Målet er å få en bredere forståelse av fortidens mat og diettvaner, men også å få et innblikk i subsistensstrategier og utviklingen av fortidens jordbruk og matproduksjon (Landon 2005:2). Dette kan si oss mye om den økonomiske aktiviteten på et område, som kan ha vært påvirket av både handel med andre, økologi og sosial status i forhold til andre bosettinger (Harrison 2010a:51). Det er dermed viktig å ta i betraktning de oppholdsplassene som eventuelt skulle befinne seg i nærheten, da spesielt de av høyere status fordi de kan ha vært med på å påvirke mindre gårder både politisk og økonomisk (Harrison 2010a:51).

2.1 Metodeisk tilnærming

Faunamaterialet fra de fire ulike gårdene Herjólfsdalur, Granastaðir, Skuggi og Hofstaðir utgjør kildematerialet i denne oppgaven. Jeg vil imidlertid ikke studere dette materialet selv, men basere meg på publikasjoner som tar for seg beinmaterialet. NABO (North Atlantic Biocultural Organisation) har bidratt til mye av forskningen jeg ser på og er et krysningspunkt mellom ulike disipliner, hvor undersøkelser av faunamateriale inngår som et viktig element. Her har Ramona Harrison stått i spissen på blant annet Skuggi-materialet, som blir mye brukt i oppgaven (Harrison 2010a, 2010b, 2014, Harrison et al. 2014). Den islandske arkeologen Bjarni F. Einarsson disputerte i 1994 med *The Settlement of Iceland; a Critical Approach. Granastaðir and the Ecological Heritage*, som senere ble utgitt som bok. Denne boken står for mye av materialet for Granastaðir i oppgaven. Den islandske professoren Orri Vésteinnsson

har skrevet flere artikler spesielt om bosetting og kristningen av Island (Vésteinsson 1996, 1998, 2004), men er også bidragsyter på mange artikler som befatter islandsk økologi og kultur (Vésteinsson et al. 2002). Han vil dermed gå igjen i mange av de artikler som brukes i oppgaven. Professor Thomas H. McGovern ved CUNY (City University of New York) er ledende på blant annet zooarkeologi og har stått i spissen for mye av det som er viktig i mitt arbeid (McGovern 1990, McGovern et al. 2009, 2014).

Når en skal gjøre en komparativ analyse mellom fire gårder er det selvsagt ønskelig at alle utgravningene har fokusert like mye på det zooarkeologiske materialet. Dette er dog ikke tilfellet ved alle disse gårdene. Skuggi som er en utgravning av nyere tid som startet i 2008, har hatt et stort fokus på faunamateriale og får dermed et stort fokus i oppgaven (Harrison 2010a, 2010b, 2014). Det er mye mer informasjon å hente fra denne utgravningen sammenlignet med de tre andre gårdene. Herjólfsdalurs utgravninger foregikk mellom 1971 og 1983 og der fokuset har vært mer på bosettingen i seg selv, bygninger, dateringer og struktur. Dessuten var faunamaterialet av dårlig kvalitet (Hermanns-Auðardóttir 1989:121). Dårlig og god kvalitet på faunamaterialet kan ha sammenheng med tafonomiske prosesser som vil bli beskrevet under kapittel 2.2.1 om representativitet. Faunamaterialet får likevel et stort nok fokus i rapportene og kildene til at det kan gjøres en komparativ analyse. Det er imidlertid varierende hvor mye faktiske tall, statistikker og beskrivelser det er mulig å få hentet ut av rapportene. De statistikker eller tabeller som er med i oppgaven er basert på forskernes egne tall, men med egne modifikasjoner. Siden Skuggi er en såpass godt gjennomført zooarkeologisk studie, er faunamaterialet blitt delt opp i funn innen de ulike bosettingsfasene, noe som gir en bedre forståelse av utviklingen av matkultur (Harrison 2010b: 12-13). Faunamaterialet ved Granastaðir er sammenlagt for hele bosettingsperioden (Amorosi & McGovern 1995:190), slik at det blir vanskelig å se på endringer over tid. Herjólfsdalur hadde en kort bosettingsperiode med en oversikt over faunamaterialet i «eldre og yngre» fase. I den opprinnelige rapporten til Hermanns-Auðardóttir er de ulike artene også inndelt i beinvekt (Hermanns-Auðardóttir 1989:122-123).

For å oppnå en viss konsensus og struktur, er tabelloversiktene i denne oppgaven utformet på noenlunde lik måte, altså fokus på antallet beinmateriale av hvert dyr i løpet av hele perioden. Hvor det er mulig har jeg laget tabell over de ulike fasene. Tabellene baserer seg på forskningsrapportene.

Det kan være problematisk å utføre en komparativ analyse av materiale en ikke har studert selv, men må basere seg på publikasjoner. Det er også problematisk å utforme teorier om matmangel eller lignende basert på liten andel av funn. Funnene av dyrebein i seg selv settes i kontekst med levestandard på bosettingen slik som eventuelt antallet mennesker som bodde der i den grad det er mulig å si noe om status på selve gården, og eventuelt hvilke ressurser som faktisk var tilgjengelig. Tabellene som er laget for denne masteroppgaven baserer seg på funn, tall og statistikker fremstilt av ulike forskere som har arbeidet med de respektive gårdene der jeg trekker ut og bruker funn og tall som er relevant i forhold til oppgavens problemstillinger. Dette vil i praksis si den arkeofaunaen som inngår som en del av et kosthold som fugl, fisk og spiselige pattedyr, og jeg har utelukket mus, hund og katt fra tabellene. Det vil være en viss idé om statusen på gårdene i rapportene fra forskerne, men jeg vil måle dem opp mot hverandre basert på de kriterier jeg setter under kapitlet for komparativ.

For å kunne gjøre en komparativ analyse har jeg satt noen kriterier jeg vil vurdere i forhold til gårdens status;

- Størrelse på langhus eller hall, samt tilstedeværelsen av eventuelle fjøs og innhengninger for dyr
- Gårdens eierforhold (selveiende gård, leiledningsgård)
- Eventuelt andre arkeologiske strukturer og gjenstander
- Faunaøkonomi (ressurser i form av egne husdyr, ville ressurser i nærheten og utnyttelsen av disse)

I tillegg til å bruke komparativ metode dro jeg også ved to anledninger, i mars og september 2018, til Island for blant annet å observere landskapet, besøke University of Iceland, dra på Bosettingsmuseet og Nasjonalmuseet i Reykjavik, blant annet for å sette meg inn i det arkeologiske materialet. Det viste seg imidlertid vanskelig å få kontakt med noen som kunne ta meg rundt på de spesifikke utgravningene, og å få kontakt med noen som hadde vært med på de aktuelle utgravningene for oppgaven.

2.2 Teoretisk tilnærming

En noe prosessuell tilnærming vil stå sentralt med fokus på det naturvitenskapelige som biologi, zoologi, og økologi. Samtidig er det interessant å se på menneskets evne til å tilpasse seg et nytt land. Folket som først bosatte seg på Island må nødvendigvis ha gjennomgått en adaptasjon for å tilpasse seg det nye landet. Videre måtte de tilpasse seg de eventuelle utfordringer de støtte på underveis, som klimatiske endringer, sultperioder, endringer i maktforhold o.l. Et av de fundamentale poengene ved menneskelig tilpasning er at de kan velge mellom flere ulike variasjoner av adaptasjon. Nye innovasjoner, tanker og ideer kan altså være med på å endre et levesett (Einarsson 1995:23). Tilpasning og endringer i matveien er noe av det som vil bli gått nærmere inn på i denne oppgaven, samt eventuelle årsaker til dette. Dermed synes adaptasjon å være en riktig teoretisk tilnærming i dette tilfellet.

Adaptasjon blir her definert som ”en tilstand å være i et spesifikt miljø” samt en prosess av endring for å oppnå en bedre tilpassning mellom organisme og miljø (Kirch 1980:103). Adaptasjon er menneskets unike evne til å møte miljøutfordringer og hvordan menneskelig adferd tilpasser seg disse. En kan si at adaptasjon ligger en plass midt i mellom evolusjons- og økologiteori, og gir et kontekstuellt perspektiv på endring (Kirch 1980:102). Evolusjon er endring som et resultat av press på miljø, hvor miljøet er en del av et totalt økologisk system av fysiske og organiske komponenter. Økologer og evolusjonister dras ofte naturlig mot hverandre (Kirch 1980:102). Tilpassningsevne er ens kapabilitet til å bli tilpasset eller oppnå adaptasjon, og regnes å være en funksjon av variabler (Kirch 1980:103), altså er det flere ulike ting som spiller inn når en snakker om tilpassningsevne. Kulturell adaptasjon er en prosess av endringer i et kulturelt system. Dette kan være i form av endringer i lært adferd (Kirch 1980:108).

Måten Einarsson (1995) beskriver adaptasjon på er at han ser på det som en prosess på alle nivå av blant annet teknologi og ideologi, samt det fysiske og mentale. Likevel mener han at de ikke trenger å opptre samtidig på alle nivå, det er heller ikke nødvendig at det skjer en endring på alle nivå (Einarsson 1995:23). Siden adaptasjon er en kontinuerlig prosess må en anta at prosessen startet fra de første bosetterne kom til Island, og at den fremdeles er i gang den dag i dag (Einarsson 1995:24). Adaptasjon behøver ikke å være enten suksessfull eller mislykket, det er en blanding av både positive og negative resultater av avgjørelser, både langsiktig og kortsiktig (Einarsson 1995:25). Menneskene som først kom til Island måtte lære seg alt om miljøet selv. Det var ingen til å informere om hvor det var best å bosette seg, hvordan klimaet

fluktuerte, eller hvor de beste ressursene var. Likevel kom bosetterne opprinnelig fra områder som var noenlunde likt miljømessig, og fordi miljøet var liknende kunne folket tilpasse seg på bakgrunn av lærdom de hadde i fra før, for eksempel i fra Norge (Einarsson 1995:29). Når folk bytter hjemsted opplever de og forstår landet i forhold til det gamle (Einarsson 1995:30).

I tilfellet for bosetterne på Island i de tidlige fasene har de gått igjennom en adaptasjon til nytt land, nye ressurser og ikke minst hvordan deres husdyr tilpasser seg miljøet. Arkeologiske undersøkelser ved de fire utvalgte undersøkelsesområdene i denne oppgaven har etterlatt seg faunamateriale som gjør det mulig å vurdere kosthold i tid og rom, samt endringer og/eller likheter i dette. Materialet kan således si noe om adaptasjon og ressursutnyttelse.

2.2.1 Representativitet

Noe av det som spiller inn når man undersøker fauna- og beinmateriale er bevaringsforhold og graden av nedbrytning av bein, også kalt *tafonomiske* prosesser. Tafonomi er definert som ”studien av dyrerester og deres overgang fra biosfæren til litosfæren” (Lyman 2010:2). Essensen i tafonomi er slik Lyman beskriver: ”er restene forskjellig fra når organismen var et levende vesen, og i så fall hvordan er de forskjellig, og hva indikerer likhetene og forskjellene om paleobiologi, paleøkologi og liknende?” (Lyman 2010:4). Det dette betyr er at når en studerer dyrebein i arkeologiske kontekster er det rimelig å anta at de har gjennomgått ulike prosesser fra dyret døde til materialet er blitt gravd opp. En kan da stille seg spørsmål som hvorfor et materiale er forvrengt, knust, har kuttmerker, misfarget, brent, eller mineralisert (Lyman 2010:5). Tafonomiske prosesser er naturlige prosesser som påvirker faunamateriale (Lyman 2010:7), noe som er viktig å ha i mente når en studerer dyrebein. Dette kan ha vært med på å påvirke materialet ved undersøkelsesområdene i denne oppgaven, og kan noen ganger være med på å gi et feilaktig bilde av kildesituasjonen. Som jeg vil komme tilbake til senere under materialkapittelet i kapittel 3 er faunamaterialet noen ganger beskrevet som ”god” eller ”dårlig” kvalitet. Dette henspiller på hvor mye de tafonomiske prosessene har påvirket materialet. Spesielt i tilfellet ved Herjólfsdalur er materialet beskrevet som ”dårlig” noe som tyder på dårlige bevaringsforhold. Trolig har mye av det organiske materialet gått tapt. I tilfeller hvor det har vært gode bevaringsforhold slik som ved Skuggi har materialet gjerne en lavere forvitnings- og nedbrytningsrate, slik at representativiteten i materialet ved denne lokasjonen vil være bedre. På grunn av de ulike prosessene som spiller inn er dette et viktig kildekritisk moment som må tas stilling til når en undersøker faunamateriale.

Et annet viktig punkt under representativitet er den geografiske beliggenheten til de fire gårdene som inngår i denne studien. Granastaðir, Hofstaðir og Skuggi er alle lokalisert i det nordlige området på Island, mens Herjólfsdalur befinner seg sørvest utenfor fastlandet. Dette gjør det vanskelig å si noe om geografiske forskjeller. Dette kommer jeg tilbake til senere.

2.2.2 Dyrs økonomiske og sosiale verdi

For å kunne se nærmere på statusen til en gård, og dermed mat som status, må vi gå nærmere inn på hva som regnes som såkalt «luksusmat». Mat kan beskrives som materiell kultur i noen tilfeller og er en del av økonomien til en gård, og matvarer som er høyt ansett eller vanskelig å få tak i blir gjerne kun forbeholdt de med høyere status i samfunnet (van der Veen 2003:405). Det er også en forskjell på mat som er høyt ønsket og mat som er nødvendig (van der Veen 2003:405). Også i vikingtid og middelalder var det visse matvarer som ble høyere ansett enn andre. For at en matvare skal regnes som luksuriøs er det ikke nok at den bare er høyt ønsket, av høy kvalitet eller av høy verdi, men den må også bare være tilgjengelig for et fåtall mennesker (van der Veen 2003:407). Det å oppdrive eller være i besittelse av matvarer som regnes som å være av høy verdi, oppnår gjerne sosial og økonomisk makt og vil dermed være av høyere status (O'Connor 2004:167). En av problemstillingene i oppgaven vil være å diskutere hvorvidt det er mulig å vurdere om enkelte dyrearter er forbeholdt det øvre sosiale sjikt og som dermed kan ansees såkalt luksusmat. Eller er det heller snakk om hverdagsmat eller mat som bare er høyere ansett? I dette tilfellet er maten altså dyret, både marine og terrestriske dyr. En av måtene en kan se på et dyrs verdi er å se på alderen ved slakting. Et dyr som når en viss alder kan produsere eventuelle avkom og sekundærprodukter som melk og ull, og vil dermed være av høyere verdi i seg selv (Mainland & Halstead 2005:106). I noen tilfeller ser en også eksempler på dyr som blir slaktet innen sitt første leveår, noe som ofte indikerer stress i form av lav produksjon av fôr og høy. Det blir dermed et spørsmål om prioriteringer, hvor for eksempel nyfødte lam og killinger blir slaktet fremfor eldre, mer verdifulle dyr (Mainland & Halstead 2005:113). Kveg er generelt blitt sett på som et dyr av høy verdi, ikke bare i det norrøne samfunnet men i flere forskjellige samfunn i alle perioder. Mens sau og geit har vært viktig for gårdbrukere, har de ikke hatt samme høye verdi (Russell 2011:302). Sau og geit har hatt mulighet til å finne fôr selv stort sett igjennom hele året. Derimot måtte storfe være innendørs i vinterhalvåret. Storfe har dermed krevd større mengder fôr og har vært mer ressurskrevende. Husholdninger med fokus på kvegdrift har derfor trolig

vert relativt velstående (Zori et al. 2013:153). Et høyt antall beinmateriale av kveg vil dermed kunne være en indikasjon på høyere status. Dette gjør at zooarkeologer gjerne opererer med å lage en ratio, eller et forhold mellom storfe og småfe, hvor en høy ratio av storfe kan indikere høyere status. En vurdering av gårdens status kan selvsagt ikke basere seg kun på dette. Det er her viktig at man også tar i betraktning andre faktorer som kan gi informasjon om status og sosialt sjikt, som annet arkeologisk materiale som funn av strukturer, gjenstander, og/eller skriftlige samtidskilder i grad de finnes.

Den symbolske verdien til et dyr og folks forhold til individuelle dyrearter henger ofte sammen med det spesifikke dyrets praktiske funksjon. Dyrets adferd og egenskaper, slik som eventuell arbeidskraft og hvilke matressurser de utgjør vil være viktige aspekt for å vurdere verdien til den spesifikke dyrearten (Jennert 2011:145).

2.2.3 Status og gjestebud

Når vi snakker om status er det gjerne i forbindelse med god økonomi, lederskap og politisk makt. De tidligste norrøne høvdingene på Island konkurrerte om prestisje, og hadde samarbeid med andre lokale gårder gjennom gaveutveksling og juridisk maktfordeling. Gjestebud er en typisk arena hvor gaveutveksling foregikk (Zori et al. 2013: 151). I denne sammenheng menes gjestebud som en sosial hendelse hvor konsumpsjon av mat og drikke står sentralt (Dietler & Hayden 2012:3). Gjestebud kan inngå som en rituell aktivitet og/eller som et uttrykk for eller demonstrasjon av makt. Som regel ble gjestebud brukt til å knytte bånd mellom vertene og gjestene, og det er beskrivelser i sagaene om hvordan gjestebud ble brukt til å danne allianser og vise sin sjenerøsitet (Zori et al. 2013:152).

En av måtene en kan spore gjestebud på i det arkeologiske materialet ved de tidlige bosettingene på Island, er å se på korrelasjonene mellom husstørrelse, kjøttkonsumpsjon og øl (Zori et al. 2013:153).. Store langhus er som regel et tegn på rikdom. Her er det også plass til flere gjester. De fleste langhus fra vikingtiden på Island er ca 12-16 meter lange (Zori et al. 2013:153). På gården Hofstaðir finnes det et langhus som er betydelig større og som det er funnet flere indikasjoner på gjestebud, blant annet en stor kokegrop på utsiden av hallen. Et slikt større festmåltid som kan ha foregått på Hofstaðir kan forbindes med religiøs ofring, men seremonielle praktiser og festmåltider er ikke nødvendigvis en religiøs handling

(Kristjánsdóttir 2011:121). Jeg vil komme tilbake til Hofstaðir som mulig kultplass og vertskap for gjestebud senere i oppgaven.

Både skriftlige kilder og arkeologiske funn tyder på at storfe var et høyt verdsatt dyr. De har trolig hatt en spesiell betydning under gjestebud, ikke bare på Island men ut over hele det norrøne Nord-Atlanteren (Zori et al. 2013:153). Selv om alkohol ofte blir satt i forbindelse med gjestebud, vil ikke dette være fokus på i oppgaven. Her er det faunamateriale som står sentralt.

3. Materialgjennomgang

En god og veldokumentert samling av materiale gjør det enklere for forskere, og kanskje spesielt zooarkeologer, å danne et bilde av hvordan fortidens mennesker på Island levde basert på funn av faunamateriale. Spesielt gjelder dette hvilke arter de livnærte seg på, noe som kan fortelle om økonomi og status. Mer eksotiske dyrearter som ikke var en del av husdyrspakken eller ville arter i faunamaterialet kan være en indikasjon på handel, enten med nærliggende områder, eller ved langdistansehandel. Ved å sette seg dypere inn i dette materialet kan man altså tilføye mye informasjon i en arkeologisk kontekst.

Dette kapittelet vil ta for seg de fire gårdene som inngår i denne studien, Skuggi, Hofstaðir, Herjólfsdalur og Granastaðir. Her vil jeg gå nærmere inn på faunamaterialet som er funnet ved utgravningene på de respektive gårdene.

3.1 Litterære kilder

Foruten faunamateriale og annet arkeologisk materiale som er funnet ved utgravningene finnes det også litterære kilder med beskrivelser om de første bosetterne på Island. Samtidig finnes det også kilder som går direkte på husdyr og verdien av disse.

Islendingabok og Landnåmsbok er de to litterære kildene som forteller mest om livet på Island fra bosettingsperioden. Islendingabok består av omtrent 10 sider og er en kortfattet oversikt over Islands historie fra 870 til 1120. Den ble antageligvis skrevet mellom 1122 og 1132 av Ari Thorgilsson, også kjent som Ari Frode (Byock 1990:15). Islendingabok inneholder Islands første muntlige lover, grunnleggelsen av Alltinget, grunnlovsreformer og domstol, samt tilpasning av kalenderen (Byock 1990: 15). Den tar også for seg kristningen av Island, beskrivelser om utenlandske kristne misjonærer, grunnleggelsen av bispedømmer, og lover om skatter, avgifter og avlater (Byock 1990:16). Landnåmsbok utgjør flere hundre sider og ble skrevet som en oversikt over islendingenes slekter og bosetting. Landnåmsbok teller omtrent 400 *landnåmsmenn*, hvem de var og hvem slektingene var i Skandinavia (Byock 1990:16-17). Den ble skrevet en gang i første halvdel av 1100-tallet, og det antas at Ari Frode var medforfatter. Sturlubok, Hauksbok og Melabok er versjoner av Landnåmsbok skrevet på 1200- og 1400-tallet, og nevner 1500 gårder og gårdsnavn, samt mer enn 3500 mennesker (Byock 1990:17). Selv om både Islendingabok og Landnåmsbok inneholder mye presis

informasjon, er oppføringene så kortfattet at de knapt gir noe informasjon om det fungerende samfunnet på Island (Byock 1990:17).

Grágás er en lovbok som er satt sammen for et samfunn som var opprettholdt gjennom forhandlinger og kompromisser, hvor individers rett gjennom juridisk prosedyre, slik som tiltale og utførelse av straff, var et privat ansvar (Byock 1990:20). Lovene var ikke en kodeks som alle var forventet å følge, men mer som en rettingslinje som kunne brukes til eller mot ens fordel (Byock 1990:20-21). *Grágás* består hovedsakelig av to manuskripter, *Konungsbók* og *Staðarhólsbók* og dateres til omtrent midten av 1200-tallet (Byock 1990:21). Prosessen med å transkribere og kodifisere lovene ble formalisert vinteren 1117-18 i følge *Islendingabók* (Byock 1990:22).

Grágás inneholder blant annet retningslinjer for dyrehold. Dette er interessant for tematikken i oppgaven fordi det forteller noe om husdyrenes økonomiske verdi. Den økonomiske verdien har relevans for den eventuelle statusen for en gård. I *Grágás* står spesielt storfe sentralt som en standard økonomisk betalingsmiddel, på lik linje som sølv eller gull (Dennis et al. 2000:208). En unse var vekten av litt over 27 gram (Dennis et al. 2000:389). En unsehet av gull var verdt 120 islandske alen (Dennis et al. 2000:358). En kvige som var kapabel til å bære frem kalver var for eksempel verdt 30 islandske alen unseheter. En okse som var fire vintre gammel tilsvarte en ku, og en okse på fem vintre var verdt 37,5 unseheter. En kvige på to vintre som hadde født kalver var verdt 28 unseheter (Dennis et al. 2000:358).

Om sauer beskriver den at en søye med ull og lam var verdt 5 unseheter, og en vær på to vintre eller eldre var verdt en søye. En fruktbar søye, eller en årsgammel søye som fører lam med seg, var verdt 4 unseheter (Dennis et al. 2000:358). Seks søyer på to vintre og eldre som var av god helse, med lam og god ull var verdt verdien av en ku. De samme verdiene gjaldt også for geiter (Dennis et al. 2000:208).

Om hester beskriver loven at verdien av en hingst på minst fire, men maks ti vintre var verdt en ku. Samtidig var en hoppe i samme aldersspenn verdt prisen av to tredjedeler av en ku (Dennis et al. 2000:209).

En sugge på to vintre eller eldre med ni grisunger tilsvarte prisen av en ku (Dennis et al. 2000:209).

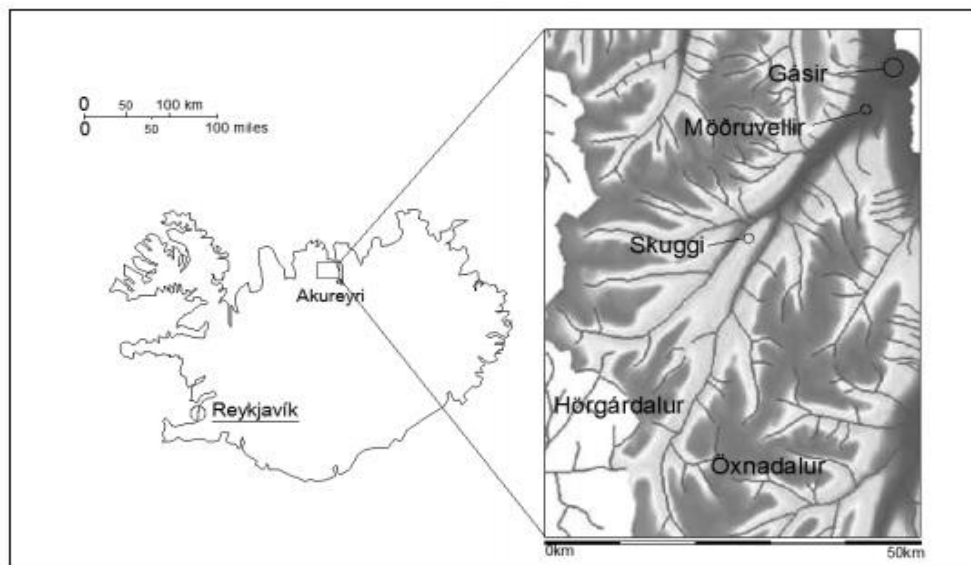
En last av ull fra fullvoksne sauer var verdt 10 unseenheter. En last av ull fra sau som var en vinter gammel samt 120 tørkede fisker var verdt prisen av 8 unseenheter (Dennis et al. 2000:358).

Videre sier loven noe om problematikken rundt grisehold. Den beskriver blant annet viktigheten av å holde grisen inngjerdet. Samtidig beskriver loven at bonden må betale erstatning om grisen kommer seg løs og dreper en annen bondes dyr (Dennis et al. 2000:139).

3.2 Skuggi

Skuggi er en innlandsboplass lokalisert helt nord på Island, i nærheten av Akureyri som er dagens nest største by på Island. Gårdsplassen ligger sør for elven *Hörgá* som springer ut fra isbreen, og befinner seg slik at det ikke er en klar tilgang til beiter i høyden. Gården har imidlertid godt grovbeite i nærliggende område (Harrison 2010a:53). Skuggi er lokalisert ved Hörgárdalur, ca. 20 kilometer sørvest fra den middelalderske handelsplassen Gásir i Eyjafjörður (Harrison 2010b:2), (Figur 1). Det moderne navnet «Skuggi» refererer til ordet skygge, og som det antyder ligger feltet ved den kalde nordvendte siden av Hörgárdalur som vil avgi skygge på stedet. Det opprinnelige navnet er imidlertid tapt (Harrison 2010a:54).

Den fysiske plasseringen til Skuggi lokalisert relativt høyt oppe i fjellskråningen med begrenset fruktbar jord var sannsynligvis gjennomtenkt for å bevare mest mulig beite- og trelandskap som befant seg i området mellom den lille gården og elven Hörgá (Harrison 2010a:60-61).

Figur 1. Kart over Island som viser Skuggi, Möðruvellir i Hörgárdalur, og Gásir, lokalisert ved fjorden Eyjafjörður (Harrison 2010b:3).

Tidligere undersøkelser indikerer det at Skuggi under deler av middelalderen muligens var en del av eiendommen til gården *Staðartunga* som var assosiert med klosteret Möðruvellir (Harrison 2010b:2). Det er også en mulighet for at klosteret eide andre eiendommer slik som det lille, mindre kjente vinterbeite og huslyplassen *Klausturhús* som ligger i nærheten (Harrison 2010a:52). *Klausturhús* var under eierskap av *Staðartunga* og okkuperte tidvis land for vinterbeite for klosteret Möðruvellir. I 2008 ble det tatt kjerner fra *Klausturhús*, og mangelen på husholdningssjøppel og møddingavsetninger, samt tilstedeværelsen av saueavfall, antyder dette at plassen ble hovedsakelig brukt som husly for dyr, og ikke som en liten gård (Harrison 2010a:68-70). Hvorvidt aktiviteten og driften på Skuggi må sees i forhold til *Staðartunga* vil bli diskutert i diskusjonskapittelet.

Den første utgravningen ved Skuggi ble påbegynt i 2008 hvor det ble oppdaget en kjøkkenmødding fra middelalderen. En større utgravning av møddingen ble utført i 2009 og avslørte at grøftemøddingen overlapper og gjenfyller en tidligere underliggende struktur som viser seg å være en tidlig bygning fra vikingtid (Harrison 2010a:54). Alle faunamaterialene fra 2008 og 2009 ble samlet inn fra det som blir kalt Trench 1 (TR1). Den er 4 meter lang (N-S) og 3 meter bred (Ø-V), og bestod av mødding-avsetninger på omtrent 1- til 1,3 meter dybde (Harrison 2010a:55). Radiokarbonanalyser gir en kalibrert datering for Skuggi sine møddinger til å være mellom år 970 og 1208, hvor tefrokronologi er med på å bekrefte dette (Harrison 2010b:2). Så langt kan en spore fem bosettingsfaser som har foregått på Skuggi og

alle finner man igjen i TR1. Fase 1 omtales som «bosettingsfasen» og er assosiert med torvstrukturen som dukket opp under møddingen. Denne torven inneholder vulkansk aske etter utbruddet i 871, omtalt som LNS871, Landnám sequence (Harrison 2010a:55). Skuggis faunainnsamling i 2010 resulterte i totalt 8189 fragmenter (Total Number of Fragments, TNF) og tallet på fragmenter som er identifiserte arter var 2187 (Number of Identified Specimens, NISP) (Harrison 2010a:57). Faunamaterialet ble prosessert på CUNY Northern Science & Education Center (NORSEC) laboratoriet i New York City og Brooklyn (Harrison 2010b:3).

De arkeologiske undersøkelsene ved boplassen Skuggi gjør det mulig å dele bosettelsen og aktiviteten inn i ulike faser (Harrison 2010b:5):

- Fase 1 referer til den første bosettingen etter tefralaget LNS 871. Strukturen som ble oppdaget under TR1 kjøkkenmøddingen inneholder lag av vulkansk aske, altså det som refereres til tefralaget fra år 871. Fase 1 settes til landnámstid datert til sen 800-tall til tidlig 900-tall.
- Fase 2 refererer til de basale møddinglagene fra sen vikingtid, og har en kalibrert datering fra år 966 til år 1047. Denne fasen settes til fra midten av 900-tall til tidlig 1000-tall
- Fase 3 består av de midterste lagene med arkeologiske materialer avsatt i løpet av overgangen mellom sen vikingtid og tidlig middelalder. Fasen er datert til omtrentlig midten av 1000-tallet.
- Fase 4 refererer til det øverste laget på møddingen datert til midten av 1000-tallet, og har en kalibrert C14 datering som daterer fasen til år 1025 til år 1160.
- Fase 5 er den avsluttende fasen for bosettingen. Dette laget har en kalibrert C14 datering datert til 1038 - 1208 og inneholder de siste kulturavsetningene funnet på Skuggi.

Av gjenstandsfunn ved Skuggi er det blant annet funnet nåler og kammer av bein (Harrison 2010b:29). Det ble også funnet deler av en bemerkelsesverdig vekt fra vikingtid av kobberlegering, sannsynligvis bronse. Dette er en av få vekter funnet på Island (Harrison & Howell 2014:6). Funn av to glassperler som sannsynligvis var importert, en erodert glassperle og en perle av sandstein inngår i materialet. Resten av funnmaterialet består av gjenstander av hverdagslig aktivitet slik som jernslag og verktøy (Harrison 2010a:56). Et mulig fragment av en smeltedigel av keramikk er funnet, og er brukt for fint metallarbeid. Slike objekter er

sjeldne å finne i islandsk sammenheng. Vanligvis vil en slik gjenstand peke i retning som statusindikator (Harrison 2010a:57).

En av årsakene til at gården Skuggi er med i denne oppgaven er at gården på mange måter er en interessant del av den islandske historien. Ikke bare har den en bosetningsfase som strekker seg fra sen vikingtid til tidlig middelalder, men den har også et godt bevart faunamateriale (Harrison 2010b:10), noe som har bidratt til at den til et godt innslag for en sammenlikning med de andre gårdene i denne masteroppgaven. I tillegg til nevnte årsaker, er Skuggi på grunn av dens beliggenhet i landskapet og dens sosiale struktur av interesse. Undersøkelsene har også hatt et sterkt fokus på zooarkeologi.

3.2.1 Faunamateriale på Skuggi

En god del av faunamaterialet på Skuggi er blitt analysert for å finne alder ved død, eller såkalte dødsprofiler (Harrison 2010b:16-21). Årsaken til at det er interessant å finne alder ved død er at det kan si noe om bruksområder for et dyr, i forhold til kjøtt, melk, ull og liknende. For eksempel vil en sau som har levd opp mot fem år ha produsert mer ull og avkom og dermed være mer økonomisk nyttig, og kveg som er slaktet veldig unge indikerer melkeproduksjon. Selv om det er gjort observasjoner av dødsprofiler ved de andre gårdene også, er dette spesielt forsket på ved Skuggi.

Hovedsakelig er det kjever som er brukt til å aldersbestemme storfe ved dødstidspunktet (Harrison 2010a:62-63). I Fase 2 (800-900-tallet) viser tannerosjon at omtrent 55 % av kalvene døde før deres første vinter. 33 % av dem ble avlivet før deres første sommer (antatt at de ble født i mai) og døde som nyfødte. De resterende 45 % av storfe i denne perioden levde i det minste igjennom deres andre vinter og videre etter det. (Harrison 2010a:63). I Fase 2 indikerer alderen på småfe ved dødstidspunkt at mindre enn 30 % av sauene og geitene på Skuggi overlevde deres andre år, og bare omtrent 10 % levde til å bli fem år eller eldre.

Gjennom Fase 3 (ca. midten av 1000-tallet) ser det ut til at færre kalver blir avlivet umiddelbart eller kort tid etter fødsel, men totalt 60 % overlevde likevel ikke deres første vinter (Harrison 2010a:63). Enda 20 % oppnådde en alder på omtrent 1-1,5 år på dødstidspunktet og 20 % ble eldre enn 2 år. Dødsprofilen til storfe indikerer dermed basert på disse tall at Skuggi sin storfebeholdning i fase 3 ble brukt hovedsakelig for meieriproduksjon.

Generelt er 15-30 % dødsfall hos nyfødte en indikasjon på meieriproduksjon, hvor melken hovedsakelig er myntet på mennesker (Harrison 2010a:63).

I de tidligste middelalderfasene (Fase 4 og 5) ser det ut til at halvparten av småfe levde til deres femte år, noe som betyr at i denne perioden må det ha skjedd et skifte mot det å holde flere voksne sauer for potensiell ullproduksjon (Harrison 2010a:64). Gjennom de senere vikingtids- og tidlig middelalderfasene var ratioen mellom sau og geit ca 4:1. I Fase 5, altså i den siste delen av bosettingen, inneholdt faunamaterialet ingen elementer av geit (Harrison 2010a:66). Generelt er det mindre faunamateriale i den siste fasen, noe som kan påvirke identifikasjon (Harrison 2010a:66-67).

Mammals - pattedyr	Antall fragment sammenlag	Fase 2, midt 900-tall, tdl. 1000-tall	Fase 4, midt 1000-tall, midt 1100-tall	Fase 5 midt-sen 1100-tall
<i>Mammalia - tamme pattedyr</i>				
Bos taurus - kyr	137	84	42	11
Sus scrofa - svin	4	1	2	1
Capra hircus - geit	20	17	3	
Ovis aries - sau	79	62	10	7
Ovis/Capra sp. - sau/geit (uidentifisert)	1091	725	234	132
Totalt tamme pattedyr	1331	889	291	151
<i>Mammalia - ville pattedyr</i>				
Liten sel	2		2	
Stor sel	3		4	
Uidentifisert selart	42	1	32	8
Uidentifisert hvalart	1	1		
Totalt for ville pattedyr	48	2	38	8
<i>Aves - fugler</i>				
Corvus corax - ravn	44		41	3
Små spurvfugler	2		2	
Ubestemte (uidentifiserbare fugler)	365	2	340	23
Totalt for fugler	411	2	383	26
<i>Pisces - fisker</i>				
Gadus morhua - torsk	10		9	1
Melanogrammus aeglefinus - hyse	18	3	14	1
Pollachius virens - sei	10		5	5
Gadid - torskefamilien	76	5	68	3
Hippoglossus hippoglossus - kveite	4		2	2
Brosme brosme - brosme	1			1
Ubestemte (Uidentifiserbare fisker)	262	13	192	57
Totalt for fisk	381	21	290	70
Totalsum	2171	914	1002	255

Tabell 1. Viser oversikten av den totale summen av arkeofauna ved Skuggi inndelt i faser. Tabellen er basert på (Harrison 2010b:12), med egne modifikasjoner.

Skuggi befinner seg ca 20 km fra sjøen og sannsynligvis er det her torskeartene kommer fra (Harrison 2010b:28). Tabell 1 viser at sel ser ut til å ha blitt konsumert i stor skala på Skuggi. Totalt 47 elementer av sel ble samlet inn fra T1, og alle unntatt tre av dem ble funnet i middelalderlagene, hvor mesteparten er av såkalt «Harbour seals» størrelse (Harrison 2010a:72). Skjelettresten indikerer at menneskene på Skuggi spiste hele selen, og det er sannsynlig at hele skrotten er transportert dit, hvor den senere har blitt stykket opp på Skuggi (Harrison 2010a:72). Man ser ikke noe tegn etter ferskvannsfisk i materialet på Skuggi (Tabell 1).

Ratioen mellom storfe og småfe var igjennom alle fasene under 1:20, noe som er vanlig å se på andre småskala gårder på Island etter 1200-tallet (Harrison 2010b:15). Det generelt høye antallet bein av småfe kontra storfe indikerer at Skuggi konsentrerte seg rundt en økonomi bestående hovedsakelig av sau/geit. Den lavere andelen bein av småfe per andel storfe i Fase 4 indikerer at de hadde et skifte i gårdsorganisasjon som førte til mer kveg ble brukt til matproduksjon. I Fase 5 mot slutten av bosettingen ser vi at småfe igjen øker (Harrison 2010b:16).

3.2.2 Subsistensstrategi fra vikingtid til middelalder

I korte hovedtrekk består faunamaterialet i Fase 2 hovedsakelig av domestiserte pattedyr, hvor størstparten er ubestemt småfe, altså enten sau eller geit (Tabell 1). Ville ressurser som marint fauna er det relativt lite funn av. I Fase 4 er det nesten like mengder med domestiserte pattedyr og ville ressurser, før det i Fase 5 øker mer på småfe igjen (Harrison 2010b:14).

Man ser klart en endring i subsistensstrategier fra sen vikingtid og til tidlig middelalder. I de tidligste fasene er matforsyningen hovedsakelig basert på domestiserte arter, noe som gradvis går over til å bli dominert av ville ressurser, da spesielt fisk, fugl og sel (Harrison 2010a:59). Det vises en tydelig økning i fisk og fugl i Fase 4. Denne økningen i bruk av naturlige ressurser på Skuggi er av særegen interesse; selv om boplassen hadde tilgang til ressurser i umiddelbar nærhet ser det ut til at de ikke har utnyttet de mest åpenbare, men heller har forsynt seg med marine arter fra kysten og ikke dem fra elven Hörgá (Harrison 2010a:60). Man ser ikke noe tegn etter ferskvannsfisk i materialet på Skuggi, noe som er rimelig uventet.

I de siste fasene, altså fase 4 og 5, øker alderen på sau hvor omtrent halvparten av dem når en alder på fem år. Dette indikerer et skifte som konsentrerer seg mer og mer rundt ullproduksjon.

Proporsjonen av storfe holdes noenlunde konstant igjennom de forskjellige bosettingsfasene og geitene forsvinner rundt år 1150-1200. Selv om sau og geit dominerer i samlingen av domestikater, virker det som at antallet sau aldri overstiger den mengden som blir sett på som en indikator for et betydelig overskudd av ullproduksjon (Harrison 2010a:62). De har dermed ikke drevet storproduksjon av ull.

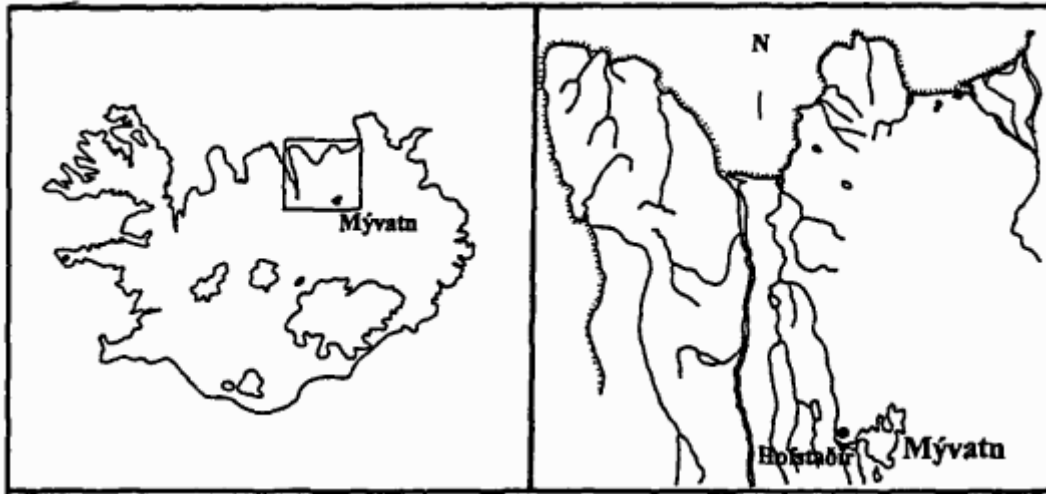
3.3 Hofstaðir

Hofstaðir er en innlandsboplass omtrent 50 km fra kysten og er lokalisert omtrent 277 meter over havet (Sayle et al. 2016:127). Hofstaðir befinner seg nord-øst på Island, omtrent 5 km fra elven Mývatn (Sayle et al. 2016:130), (Figur 2).

Tefrakronologiske undersøkelser indikerer at Hofstaðir ble bosatt kort tid etter utbruddet fra vulkanen Veiðivötn (år 933+/- 2). Innen Hekla hadde sitt utbrudd i 1104 hadde bosetningen vært forlatt omtrent 70 år tidligere (Sayle et al. 2016:128). Det zooarkeologiske materialet er delt inn i fire faser basert på datering, (se Tabell 2 og 3).

Hofstaðir ble undersøkt for første gang i 1817 hvor det ble oppdaget restene etter en stor hall fra vikingtid. Den første utgravningen på stedet ble imidlertid ikke utført før i årene 1909-1911 (Sayle et al. 2016:127). Hovedhallen ved Hofstaðir ble målt til å være 38 meter lang, noe som er dobbelt så langt som de fleste andre storhaller. I tillegg fantes det et separat rom i nordenden av hallen, som ble på tidlig 1900-tallet tolket til å være et hellig rom for tilbedelse (Gavin & McGovern 2007:8). I 1991 ble et prosjekt satt i gang for å undersøke Hofstaðir nærmere, og for å finne ut hvilken rolle stedet hadde for den tidlige bosetningshistorien på Island (Sayle et al 2016:127-128).

Undersøkelsene på Hofstaðir er et eksempel på et stort internasjonalt samarbeid med flere ulike eksperter innen ulike disipliner slik som arkeobotanikk, zooarkeologi og landskapsarkeologi, og antallet involverte forskere utgjør over 40 personer (Kristjánsdóttir 2011:120). Fra 1996 ble det Arkeologiske Instituttet på Island satt sammen med NABO (the North Atlantic Biocultural Organisation) som utførte ytterlige undersøkelser, med Thomas McGovern og Sophia Perdikaris i spissen (McGovern et al. 2009:2). I 1999 ble undersøkelsesområdet utvidet sør-vest for hallen, hvor en gravplass og et kapell ble utgravet. Det er antatt at kapellet og gravplassen var i bruk fra 900- til 1200-tallet (Sayle et al. 2016:128). De zooarkeologiske analysene fra denne siste undersøkelsen ble utført ved Brooklyn College og Hunter College Zooarchaeology Laboratories (McGovern et al. 2009: 5).

Figur 2: Hofstaðirs lokasjon i forhold til kyst og innsjøen Myvatn (Fredriksson & Vésteinsson 1997:104).

Mesteparten av vikingtidsfunnene ved Hofstaðir består av rester fra byggestrukturer slik som nagler, spiker og bolter. Andre ting var forskjellige fragmenter av kniver, verktøy, kvernsteiner, spinnehjul og slagg.(Mehler 2002:51). Det er funn av noen få personlige gjenstander som perler og smykker (Mehler 2002:51). En ringnål av god kvalitet av kobberlegering ble funnet (Mehler 2002:53). Av andre funnmaterialet ved Hofstaðir ble det blant annet funnet fire smeltedigler av keramikk i langhuset som sannsynligvis er brukt til metallarbeid (Harrison 2010a:57).

Hofstaðir ble valgt til å være med i denne oppgaven på bakgrunn av sin størrelse på hallen og et høyt antall faunamateriale.

3.3.1 Faunamateriale på Hofstaðir

Ved feltet Hofstaðir nord på Island består faunamaterialet av de vanligste husdyrene slik som sau, gris, hest og kveg, men det er også store kvanta av ørret, fuglebein og fragmenter av eggeskall, noe som indikerer en økonomi som baserer seg hovedsakelig på husdyrhold men som sterkt substituerer med ville ressurser. I faunamaterialet ved Hofstaðir finner man også bein av saltvannsfisk. Det som gjør funn av saltvannsfisk så interessant i dette tilfellet, er at gårdsplassen befinner seg 40 kilometer i innlandet, det vil si et langt stykke fra kysten (Vésteinsson 1998:10). Dette vil jeg komme tilbake til senere i oppgaven.

Det er ingen funn etter kvernstein i funnmaterialet ved Hofstaðir. I følge Einarsson er kvernsteiner en arkeologisk funnkategori som ikke kan ignoreres når det kommer til mulig kultivering av korn. Fraværelsen av kvernstein behøver ikke å utelukke korndyrking, men det synes å være en indikasjon på at det ikke har foregått korndyrking her (Einarsson 1995:119).

Generelt sett er altså matavfallet vi ser ved Hofstaðir det vi vil forvente å finne ved en islandsk gård fra vikingtid. Det som skiller seg merkbart ut er 23 forvitrede hodeskaller av storfe med uvanlige kuttmerker, noe som ble antatt at disse hadde vært offer for rituell halshogging som en del av religiøs seremoni på stedet. Island var kristnet rundt år 1000, og Hofstaðir var muligens et senter for motstand av kristendom (Sayle et al. 2016:128, Lucas & McGovern 2007:8-10). Disse hodeskallene vil jeg komme tilbake til.

Beina funnet ved Hofstaðir er meget godt preservert, og 46 skjeletter ble utgravet ved gravplassen 80 meter sør-vest fra hallen. Tenner av dyr ble utgravd ved et nedsunket uthus sør for hallen, og to hester ble funnet nord-vest for hallen (Sayle et al. 2016:130). Isotopanalyser utført på menneskebeina gir et bilde av hva de har spist, og det antyder at folket på Hofstaðir har levd på et kosthold bestående hovedsakelig av meieriprodukter, hvor de også supplerte med ferskvannsfisk, egg, kjøtt fra domestiserte dyr og tørket marin fisk (Sayle et al. 2016:132).

Tabellen 2 er basert på de funn som ble gjort i samarbeid med NABO og viser til arkeofaunaen fra vikingtid, hvor majoriteten kommer fra Fase 1 og 2, i mens fase 3 er helt i slutten av bosettingsfasen før den opphører. De ulike funnområdene på gården er slått sammen og viser den totale summen i de ulike fasene. Som vist på tabellen er det et betydelig antall funn i de to første fasene innen en relativt kort tidsperiode, noe som indikerer høy intensitet på gården (McGovern et al. 2009:3-4). Det synes at det også finnes faunamateriale fra middelalder og moderne tid på området til Hofstaðir, men disse inngår altså ikke i forskningsrapporten til NABO. Faunamaterialet er kun konsentrert rundt tiden fra ca år 940 til ca 1050 (McGovern et al. 2008:3).

Periode	Fase	Totale fragmenter	Prosentandel %
c år 940-1000	1	34983	31,99
c år 1000-1050	2	59669	54,56
c år 940-1050	1 og 2	1310	1,2
c år 1050	3	6799	6,22
	Totalt for vikingtid	102.761	93,95

Tabell 2. Viser oversikten over antall identifiserte og uidentifiserte funn av beinmateriale ved Hofstaðir fra vikingtid.
(McGovern et al. 2009:4)

Mammals - pattedyr	Fase 1	Fase 2	Fase 1-2	Fase 3
<i>Mammalia - tamme pattedyr</i>				
Bos taurus - kyr	646	1163	29	276
Equus caballus - hest	12	42		19
Sus scrofa - svin	86	199	1	13
Capra hircus - geit	36	58		6
Ovis aries - sau	274	282	2	62
Caprine sp.	1820	3083	83	716
Totalt tamme pattedyr	2874	4827	115	1092
<i>Mammalia - ville pattedyr</i>				
Phoca vitulina - steinkobbe	1			
Selarter		11		
Hvalarter	2	6		1
Cetacea - små hvalarter	1			
Totalt ville pattedyr	4	17	0	1
<i>Aves - fugler</i>				
Anas platyr - stokkand		5		
Aythya sp - bergand	1	1		1
Bucephala clangula - kvinand				1
Melanitta nigra - svartand				1
Cygnus sp - svane	1			
Anatinidae sp - andearter		1		
Lagopus mutus - rype	20	132	2	3
Somateria mol. - ærfugl		2		
Phalacro sp. - skarv		2		
Alca torda - alke	1			
Uria sp. - lomvi	6	4		1
Larus sp - måkeart		6		
Alle alle - alkekonge		3		
Ubestemte (uidentifiserbare fugler)	50	118	3	4
Totalt for fugler (bestemt og ubestemt)	79	274	5	11
<i>Pisces - fisker</i>				
Gadus morhua - torsk	481	889		1
Melanogrammus aeglefinus - hyse	209	256		8
Salvelinus alpinus - røye	717	1467		26
Salmo trutta - ørret	3586	4259	1	101
Salmo salar - laks		5		
Pollachius virens - sei	22	36		1
Brosme b. - brosmefisk	3	5		
Gadid sp.	1108	1572	1	18
Flatfish sp. - flyndrefisk	2			
Anarhichas lupus - gråsteinbit	2	1		
Hippoglossus hippoglossus - kveite		3		
Salmonoid sp.	2084	3585	1	91
Ubestemte (Uidentifiserbare fisker)	1782	4301	9	176
Totalt for fisk	10004	16379	12	422
Totalsum NISP	12961	21497	132	1526

Tabell 3. Viser oversikten av den totale summen av arkeofauna ved Hofstaðir inndelt i faser. Basert på (McGovern et al. 2009:19-20), med egne modifikasjoner.

Tabell 3 viser de sammenlagte beinfragmentene i de ulike fasene på hele utgravningsområdet inndelt i ulike arter. Jeg har bevisst ikke tatt med skjellfragmenter her, fordi de ulike artene som ble funnet stammer i følge McGovern et al. sannsynligvis ikke fra menneskeføde, men heller fra mageinnhold hos fisk eller skjell som har satt fast på tang og tare som er blitt brakt til gården (McGovern et al. 2009:19). Heller er ikke rev, mus, hund og katt tatt med i oversikten i Tabell 3, men disse inngår i oversikten i Tabell 3 over totale beinfragmenter funnet i de ulike fasene. Totalt sett er det en høyere prosentandel med funn i Fase 2 i forhold til Fase 1, med henholdsvis 54,56 % og 31,99 %. Det er dermed naturlig at antall funn hos de respektive artene i Fase 2 er høyere.

Vi ser en relativt stabil økning i bein av kyr, som ved siden av kjøtt har forsynt Hofstaðir med melk, bein, horn, hud og ikke minst sosial status (McGovern et al. 2009:22-23). Analyser av tannutbrudd og tannslitasje for å identifisere alder på når storfe ble avlivet er også blitt gjort ved Hofstaðir, hvor det viser til at svært unge kalver ble avlivet innen sitt første leveår samtidig som en vesentlig andel av storfe oppnådde voksen alder (McGovern et al. 2009:26-27). Dette indikerer til meieriproduksjon hvor kalver blir avlivet i ung alder for å opprettholde melkeproduksjonen hos kyr. Det er dessuten mer kostnadseffektivt å drive melkeproduksjon fremfor å fostre opp kyr fra kalv til voksen for kjøtt (McGovern et al. 2009:25). Likevel synes det å være en blanding av både melkeproduksjon og konsum av kjøtt fra storfe som er på høyden av sin vekstsyklus ved Hofstaðir (McGovern et al. 2009:29-30).

Sau har potensielt flere sekundære ressurser hvor både ull, kjøtt, melk og horn kan utnyttes. Likevel er det lite økonomisk å utnytte alle de mulige produktene fra én og samme sau, da søyer som dier har en tendens til å produsere mindre ull (McGovern et al. 2009:30). Islandske bønder har tradisjonelt sett drevet et todelt system for småfe, hvor melkesøyer- og geiter har vært i inngjerding i nærheten av gården om sommeren, og infertile og kastrede småfe for kjøtt- og melkeproduksjon har vært drevet til høylandet for å gresse fra våren til høsten (McGovern et al. 2009:30-31). Analyser av tannslitasje på sau viser at alder ved død på Hofstaðir topper seg rundt 4-9 måneders alderen, noe som korresponderer til avlivning på sensommeren og tidlig vinter for lam som er født i mai måned. Dette har sannsynligvis sammenheng med at bønder tilpasset størrelsen sammensetningen av flokken på høsten (McGovern et al. 2009:33). Slitasje i underkjeven viser at den neste toppen for alder ved død ligger rundt andre leveår som indikerer at dyret er avlivet for kjøttet, hvor til slutt en betydelig andel har passert fire år som sannsynligvis er den øvre aldersgrensen for melkesøyer (McGovern et al. 2009:34). Spesielt er det i Fase 2 en høy andel av individer som er avlivet

ved voksen alder, noe som indikerer et større engasjement for ullproduksjon i denne fasen. Likevel viser det ingen klar profil for optimalisert ullproduksjon (McGovern et al. 2009:35). Geit synes å øke mellom Fase 1 og Fase 2-3 noe som viser til et engasjement til å holde på geitehold, fremfor å konsentrere seg rundt sau (McGovern et al. 2009:41). Basert på alder ved død synes geitene å holdes for melkeproduksjon fremfor kjøttproduksjon (McGovern et al. 2009:44).

Gris ble holdt ene og alene for kjøttet og var et godt supplement til småfe og storfe ettersom den er så å si altetende og reproduserer seg ekstremt hurtig. Ikke minst ble grisekjøtt foretrukket under gjestebud for både eliten og allmuen (McGovern et al. 2009:54). Det er ingen relativ endring eller økning av grisebein mellom fasene, dog er mengden grisebein høyere ved Hofstaðir sammenlignet med nordatlantisk standard (McGovern et al. 2009:55). Rundt 10-16% av grisene ved Hofstaðir ble spist veldig tidlig i livet (McGovern et al. 2009:56).

Hest ble brukt som transport og arbeidskraft, men også som statussymbol og mat, spesielt i førkristen tid (McGovern et al. 2009:58). Aldersbestemmelse på hestebein gir en indikasjon på at så å si alle bein stammer fra voksne dyr (McGovern et al. 2009:59).

Hvalbeina som er funnet ved Hofstaðir synes å være brukt som redskaper, enten som ferdige produkter eller avfall i forbindelse med håndverk. Én stor hvalvirvel ble brukt som huggeblokk på stedet. Om beina var en del av et kosthold, er det sannsynlig at hvalkjøttet kom hit fra kysten 50-70 km lengre nord (McGovern et al. 2009:60). Selbein derimot gir en klarere indikasjon på at sel er fraktet dit på grunn av kjøttet, da beinrestene i materialet inkluderer ribbebein og svømmeføtter (McGovern et al. 2009:60).

Det ble funnet større mengder eggeskall i kjøkkenmøddingene ved Hofstaðir, men en forholdsvis liten mengde av vadefugl noe som tyder på at folket konsentrerte seg rundt eggsanking fremfor å ta livet av voksne fugler (McGovern et al. 2009:61, Dugmore et al. 2005:29). Derimot var tilstedeværelsen av sjøfugl og deres egg en større overraskelse for forskerne. Det er tydelig at disse er blitt brakt til stedet fra kysten, men det er ikke uvanlig at måker spaserer innlands (McGovern et al. 2009:62).

Det ble funnet store mengder ørret og røye på gården. Disse stammer trolig fra elven Laxà som er kjent for store mengder ferskvannsfisk. En stor andel av beina er imidlertid fra

saltvannsfisk. Dette kan virke noe overraskende, hvor kysten er opp til 70 km unna Hofstaðir (McGovern et al. 2009:66).

3.4 Herjólfsdalur

Herjólfsdalur er en dal nordvest på Heimaey ved øya Vestmannaeyjar lokalisert sørvest for Island. Gårdskomplekset ble undersøkt i perioden 1971 til 1983, men på grunn av vulkanutbruddet på Heimaey i 1973 ble utgravningene stoppet i flere påfølgende år (Hermanns-Auðardóttir 1989:1).. De første undersøkelsene på Herjólfsdalur går tilbake til 1912 da namsmannen Sigurður Sigurfinnsson på Vestmannaeyjar oppdaget konstruksjonsrester som han mistenkte kunne være etter en gammel bosetting. Sammen med Islands første riksantikvar Matthias Þórðarson startet de undersøkelser av bosettingen i 1912 og oppdaget at bosettingen kunne stamme tilbake til landnåmstiden. Matthias Þórðarson undersøkte på nytt området 12 år senere og mente han kunne spore fiskeboder, et langhus og en hall (Hermanns-Auðardóttir 1989:1).

Gården Herjólfsdalur ligger midt i et halvåpent krater på Heimaeys vestre del, og det er relativt godt skjermet for vind. Nordøst for gårdsplassen ligger det beste naturlige vannforholdet på øyen (Hermanns-Auðardóttir 1989:8). Det antas at det opprinnelig var lite trevegetasjon på Heimaey i landnåmstiden, og tømmer ble sannsynligvis importert fra fastlandet samt de var avhengige av drivved (Hermanns-Auðardóttir 1989:8).

Det som er spesielt med Herjólfsdalur er at den regnes å være den eldste bosettingen på Island, da utenfor fastlandet. Ifølge Hermanns-Auðardóttirs undersøkelser viser radiokarbondateringer av bjørk Herjólfsdalur at den eldste bosettingen der kan dateres tilbake til 600-tallet, noe som vil si to hundre år før fastlandet ble bosatt. Den påståtte antagelsen om at gården dateres tilbake til før vikingtiden er imidlertid kontroversielle hos både arkeologer og naturvitere (McGovern 1990:339).

Gårdskomplekset ved Herjólfsdalur består av hovedsakelig 11 mindre og større konstruksjoner, hvor hver eneste av dem hadde funn av dyrebeinrester i ulik omfang. Basert på typologi av huskonstruksjonene og typologi på funn av bronsegjenstander fra vikingtid samt strategafi er det anslått at Herjólfsdalur ble forlatt senest rundt år 1050 (Hermanns-Auðardóttir 1989:33). På bakgrunn av C14-dateringer av trekull som ble gjort anslo Hermanns-Auðardóttir i sin forskning at bosettingens eldste fase startet på 600-tallet og sluttet

på 900-tallet. Det førte til store uenigheter i forskningsmiljøet om dateringer av bjørkerester kunne brukes i denne sammenhengen (Smith 1995:324-325), dog har Hermanns-Auðardóttir forsvart de tidlige dateringene i avhandlingen sin (Hermanns-Auðardóttir 1989:47).

Diskusjonen går ut på om Herjólfsdalur har fått en for høy alder i hennes forskning basert på de C14-dateringene som ble gjort (Smith 1995:325). Tefrakoronologi derimot antyder at landnåmstefralaget har falt tidlig under første del av bosettingen, noe som tilsvarer en alder på ca år 898 (Hermanns-Auðardóttir 1989:63). Jeg forholder meg derfor til år 898. Bosettingens alder er delt inn i eldste fase frem til ca 900-tallet, og i yngste fase fra ca 900-tallet til omtrent midten av 1000-tallet (Hermanns-Auðardóttir 1989:53). Alderen på det utgravde faunamaterialet er delt inn i eldste og yngste fase (Tabell 4).

Herjólfsdalur ligger slik til at det har hatt god tilgang på både fisk fra havet og sjøfugl, samt har øyen Vestmannaeyjar det jevneste klimaet og den varmeste middeltemperaturen på Island (Hermanns-Auðardóttir 1989:117). Det har dermed vært visse fordeler med å leve på denne tilsynelatende isolerte øyen utenfor fastlandet.

Bosettingsanleggene eller fjøsene som er gravd frem tyder på at gården Herjólfsdalur har i de tidligste fasene holdt storfe samt mindre buskap som svin og sau/geit (Tabell 4). De yngre fasene tyder på at de har holdt hovedsakelig storfe, samt muligens sau/geiter under parringstiden (Hermanns-Auðardóttir 1989:117). Et anlegg som kalles anlegg 4 er antatt å være et fjøs og er 11,6 x 6,4 meter. Den har opp til 16 båser med plass for dyr samt en steinlagt gjødselgang (Hermanns-Auðardóttir 1989:12). Sammenlignet med andre fjøs på Sámsstaðir, Lundur og i Gröf er fjøset på Herjólfsdalur av lik størrelse, og kan ha hatt lik produksjon av meieriprodukter og kjøtt (Hermanns-Auðardóttir 1989:118). En steinhall, anlegg 2, er målt til å være 13,5 x 3,5 meter innvendig og har to ildsteder og en kokegrop på omtrent 96-106 cm i diameter. Dette er sannsynligvis vært bostedshus (Hermanns-Auðardóttir 1989:10+110). Anlegg 5 er målt til å være 10,0 x 3,5 meter innvendig, med mindre groper som tydelig er blitt brukt ildsted. Dette er sannsynligvis et bostedshus (Hermanns-Auðardóttir 1989:13+110). Anlegg 8 betegnes som et langhus og er oppdelt i en bostedsdel samt en fjøsdel, noe som var en vanlig inndeling i eldre jernalder (Hermanns-Auðardóttir 1989:23). Dette langhuset er 9,8 x 3,4 meter innvendig (Hermanns-Auðardóttir 1989:15). Selv om anleggenes sammenlagte areal ikke på noen sett er overveldende store, er det andre ting som indikerer at Herjólfsdalur har vært en relativt stor gård med mulig høy status. Det er funn av 10 kokegroper noe som er et høyt antall, samt de økologiske ressursene som er i området, og

omfanget av husdyrproduksjon og fjøs peker i retning til høy status (Hermanns-Auðardóttir 1989:118).

De osteologiske analysene fra Hermanns-Auðardóttirs utgravninger ble utført av Pirjo Lahtiperä ved Zoologisk museum i Bergen (Hermanns-Auðardóttir 1989:121). Beinmaterialet var generelt i dårlig stand, og det var relativt lite materiale med tanke på gårdens lange brukstid. Det antas at størsteparten av mat- og beinrester ble slengt i kjøkkenmøddinger utenfor utgravningsområdet som dermed ikke er utgravd (Hermanns-Auðardóttir 1989:121). Det antas også at forvittringsproessen og tafonomiske prosesser har gått hardest utover bein av mindre dyr som fuglebein og spesielt fiskebein. Det kan derfor gi et uriktig bilde av underrepresentasjon av enkelte dyrearter i materialet (Hermanns-Auðardóttir 1989:121). Likevel er formålet å lese det materialet som er tilgjengelig for å gi et bilde av det folket der spiste.

Det finnes noen funnkategorier i materialet fra Herjólfsdalur som tyder på handel eller eksterne kontakter. Blant annet er det mye små avslag av flint til fyrtøy. Flint opptrer ikke naturlig i den Islandske geologien, og er blitt tilført stedet (Hermanns-Auðardóttir 1989:141). Det er også funn av brynesteiner som sannsynligvis har opphav i Norge, samt to glassperler med ukjent opphav. Bronsefunn er uten tvil blitt importert (Hermanns-Auðardóttir 1989:141). Bronsefunnene inkluderer en enkel ringnål og et nålehus, typedatert til vikingtid (Hermanns-Auðardóttir 1989:142).

3.4.1 Faunamateriale på Herjólfsdalur

De beinrestene som ble gravd frem var stort sett i dårlig forfatning, og det antas at mesteparten av beinrestene må ha vært i kjøkkenmøddinger utenfor utgravningsområdet som ikke er gravd ut og er dermed ikke en del av materialet (Hermanns-Auðardóttir 1989:21). Størsteparten av beinfragmentene er fra pattedyr, med hovedvekt på sau eller geit, tett etterfulgt av storfe. I faunamaterialet er tannrester overrepresentert hos pattedyr, noe som kan ha sammenheng med at tenner er mer motstandsdyktig for forvitring enn det bein er (Hermanns-Auðardóttir 1989:21).

Arter	Sum fragment	Eldste fase	Yngre fase	Sekundært
<i>Mammalia - pattedyr</i>				
Bos taurus - kyr	131	70	35	26
Equus caballus - hest	1		1	
Sus scrofa - svin	18	13	2	3
Ovis/Capra sp. - sau/geit	141	56	56	29
Phoca vitulina - steinkobbe	2		2	
Phocidae - sel	5	3	1	1
Cetacea - hval	3		2	1
Bestemte (sum av identifiserte arter)	301	142	99	60
Ubestemte (uidentifiserte)	562	315	220	27
Totalt for pattedyr	863	457	319	87
<i>Aves - fugler</i>				
Sula bassana - havsule	1		1	
Gallus gallus - høns	1	1		
Uria aalge - lomvi	56	1	55	
Fratercula arct. - lundefugl	753	6	710	37
Alcidae - alke	14		13	1
Bestemte (sum av identifiserte arter)	825	8	779	38
Ubestemte (uidentifiserbare fugler)	132	16	114	2
Totalt for fugler	957	24	893	40
<i>Pisces - fisker</i>				
Gadus morhua - torsk	6		4	2
Melanogrammus aeglefinus - hyse	1			1
Molva molva - lange	2		2	
Bestemte (sum av identifiserte)	9		6	3
Ubestemte (Uidentifiserbare fisker)	13	2	11	
Totalt for fisk	22	2	17	3
Totalsum	1842			

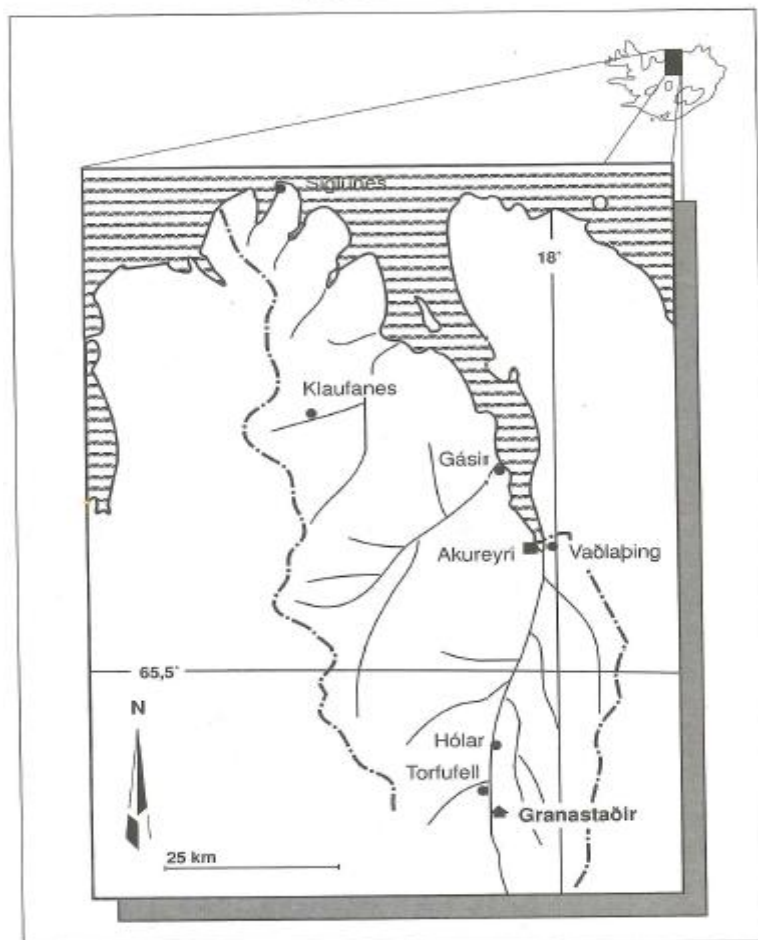
Tabell 4. Viser oversikten av arkeofauna ved Herjólfssdalur. Basert på (Hermanns-Auðardóttir 1989:122-123)., men med egne modifikasjoner.

Andelen dyrebein av småfe er konstant i de to bosettingsfasene, og vi ser at grisebein har størst konsentrasjon i første fase (Hermanns-Auðardóttir 1989:122). Dette samsvarer med mange andre gårder i vikingtiden og tidlig middelalder, hvor en ser at antall grisebein minker med tiden for bosettingen. Andelen fuglebein øker betraktelig i den yngre fasen, samt vi ser en økning i fiskebein, (Tabell 4).

3.5 Granastaðir

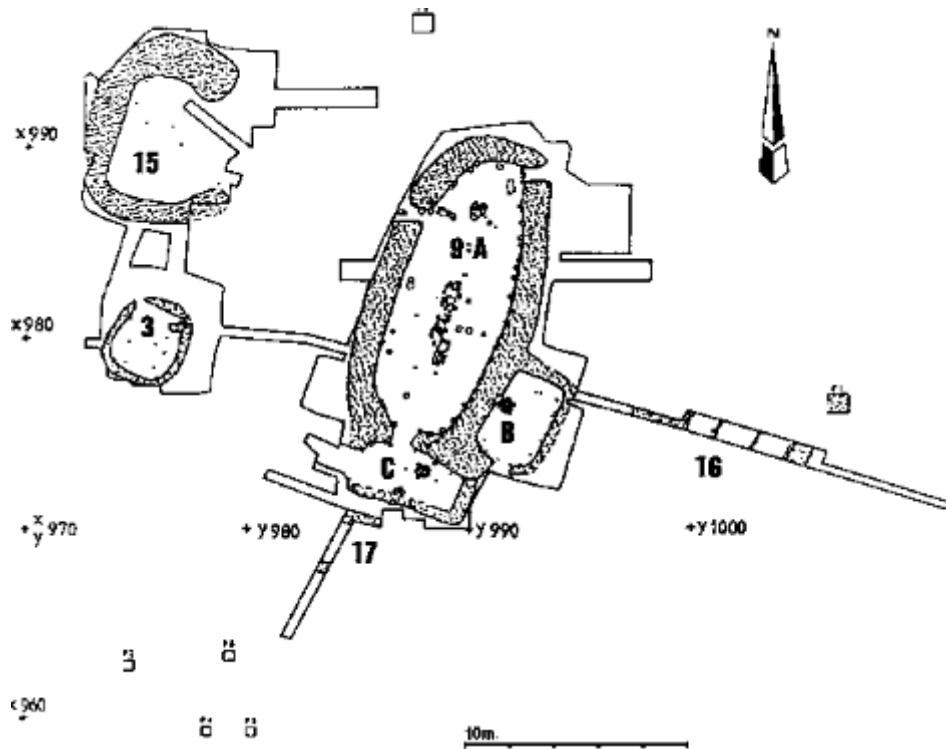
Granastaðir i Eyjafjarðarsýsla ble undersøkt av teamet til Bjarni F. Einarsson i sommersesongen fra 1987 til 1991. Granastaðir befinner seg omtrent 50 kilometer sør fra byen Akureyri nord på Island og ligger omtrent 250 meter over havet (Einarsson 1995:69), (Figur 3). Før denne studien ble utført var det kun fem kjente bygninger fra dette området (Einarsson 1995:70).

Navnet Granastaðir opptre i sagaen *Reykðæla saga*, som antageligvis ble skrevet rundt år 1250 (Einarsson 1995:70). Ifølge muntlige tradisjoner var Granastaðir i bruk fra saga-tiden (år 874-1000) og ble forlatt i løpet av Svartedaudens utbrudd i 1402 (Einarsson 1995:72), men nærmere undersøkelser og utgravninger antyder at bosettingen ble forlatt lenge før dette. Sett ut fra strukturlagene er Granastaðir eldre enn landnáma-tefralaget (LNS). Landnáma-tefralaget er beskrevet tidligere i kapittel 1.4 for datering. LNS-laget er funnet i alle veggene i husstrukturer på Granastaðir, og tefrakronologisk datering viser at bosettingen tok til i årene 850-900, og ble forlatt lenge før Hekla-utbruddet, tefralag H1, i år 1104 (Einarsson 1995:101). Dateringen for Granastaðir baserer seg på tefrakronologi og radiokarbondatering (Einarsson 1995:99). Det er blitt tatt fem analyser av radiokarbon av bjørk i trehusstrukturer ved Granastaðir. De fem analysene viser kalibrert datering fra år 896, 892, 880, og 774 til år 1010, 1150, 998, 963 og 892 (Einarsson 1995:101). Denne dateringen indikerer med høy sannsynlighet at Granastaðir var bosatt igjennom 900-tallet.

Figur 3. Kart over Nord-Island som viser Granastaðir, Akureyri og Gásir, lokalisert ved fjorden Eyjafjörður (Einarsson 1995:71).

Området som inngår som en del av gården til Granastaðir består av flere ulike huskonstruksjoner, blant annet en hovedhall eller langhus, kjøkken og røykhus (Einarsson 1995:79), (Figur 4). Struktur 9A-C, samt en stall sannsynligvis for hester, et mulig grisehus og fjøs med plass til storfe (Einarsson 1995:89-92), i struktur 15 og 16 (Figur 3). Hallen, eller langhuset, var på utsiden målt til 16,8 x 7,9 meter og på innsiden 14,7 x 5,4 meter (Einarsson 1995:79). Inne i dette langhuset ble det funnet to ildsteder, ett avlangt plassert i midten og en i nordenden (Einarsson 1995:80). Det antatte grisehuset/stallen er 9,9 x 6,1 meter utvendig og 6,7 x 4,7 meter innvendig, og har ingen spor etter ildsted (Einarsson 1995:89). En interessant observasjon er at det ikke er spor etter kokegroper. Det er heller ikke spor etter matpreservering i melkesyre en kan finne på Islandske bosettinger i form av store trekar gravd ned i bakken (Einarsson 1995:120). Røykhuset som er dokumentert på stedet indikerer at mesteparten av kjøttet ble bevart ved røyking, men det er også sannsynlig at kjøtt ble tørket (Einarsson 1995:120).

Figur 4. Det utgravede området på Granastaðir. (Einarsson 1995:75).

Dyrebein ble registrert i firkanter på 1 x 1 meter over hele området, både innenfor husstrukturene og utenfor. Et begrenset antall brent bein ble registrert (Einarsson 1995:99). Beinmaterialet ved Granastaðir opptrer som oftest i kjøkkenmøddinger, samt på sørsiden av det som blir antatt å være et fjøs og grisehus (Einarsson 1995:89+134). I hallen er dyrebein konsentrert i to rominndelinger og på kjøkkenet. Ingen bein er funnet i røykhuset (Einarsson 1995:134). Alle beina fra utgravningene fra 1987 til 1990 ble analysert ved the Archaeological Laboratory of Hunter College i New York (Einarsson 1995:99).

Det er antatt at omtrent 96,9 % av de ulike arkeologiske funnene ved Granastaðir er av lokalt materiale (Einarsson 1995:96). Av funnmateriale som kan tyde på handelskontakter er fire glassperler, en spore av messingplettering, fire bryner av mulig norsk opphav og flintflak (Einarsson 1995:96). Av lokalt funnmateriale er det ulike gjenstander av jern som spiker og nagler, kniver og deler av kniv, en spore og en klinke. Samt er det funn av spinnehjul og obsidianflak (Einarsson 1995:97).

Granastaðir blir tatt med i denne komparative analysen på bakgrunn av at den er blitt grundig undersøkt, samtidig som at det er en veldokumentert og har en betydelig mengde beinmateriale fra området noe som gir en uvanlig mulighet til å vurdere økonomien på denne

tidlige Nord-Islandske bosettingen (Amorosi & McGovern 1995:181). Dessverre er ikke faunamaterialet ved Granastaðir delt inn i ulike faser (Tabell 5). Dette gjør det vanskeligere å se eventuelle endringer i faunaøkonomien med tiden. Dermed er resultatet av arkeofaunaen basert på hele bosettingsperioden sammenlagt, noe som gir et noe dårligere sammenligningsgrunnlag i forhold til de andre undersøkelsesområdene.

3.5.1 Faunamateriale på Granastaðir

Det er funn av to kjøkkenstrukturer på Granastaðir, et i hallen og en egen kjøkkenstruktur (Einarsson 1995:135). Hva som er årsaken bak det å ha to kjøkkenstrukturer vil bli diskutert nærmere senere i oppgaven.

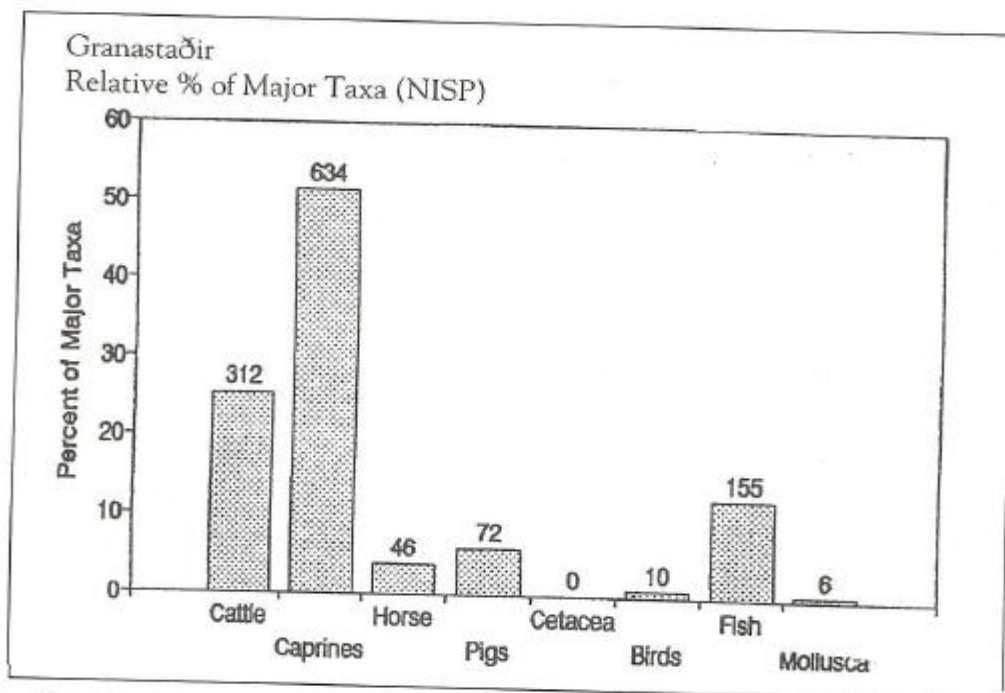
Det er ingen tegn på korndyrking på Granastaðir, på tross av at det ble utført flere undersøkelser av jordsmonnet. Dette stemmer overens med den generelle oppfatningen av at under de tidligste bosettingsfasene på Island var ikke korndyrking særlig viktig (Einarsson 1995:119) og folket konsentrerte seg mer rundt husdyrhold. Heller er det ikke funn av kvernstein (Einarsson 1995:119). Basert på beinmaterialet antas Granastaðir å være helt og holdent viet til dyreproduksjon, både i form av domestiserte husdyr og vilt. De ville ressursene inkluderer både fugl og fisk, og diversiteten i artene viser at bosettingen ikke var fullstendig avhengig av én type mat eller økonomi. Så mye som 12 % av de identifiserbare beina var av fisk, ikke minst var en stor andel saltvannsfisk, noe som er en meget høy andel. Dette kan bety at folket ved Granastaðir oppholdt seg tidvis ved sjølinjen omtrent 50 kilometer nord, hvor de fisket, sanket muslinger, og nyttet seg av strandede hvaler og haier (Einarsson 1995:120).

På utgravningstidspunktet 1987-90 hadde Granastaðir det høyeste antallet av hestebein funnet ved noen bosettinger på både Island og Grønland (Einarsson 1995:99), og finner jeg ingen informasjon som tilsier at dette har forandret seg i skrivende stund. Både bein av storfe og hest ser ut til å ha gjennomgått den samme behandlingen under slakting, det vil si at hestene var både blitt slaktet og partert med den intensjon å bruke stykkene til mattilberedning på lik linje som storfe (Einarsson 1995:99). Denne slaktemetoden støtter opp under datering for vikingtiden, og har liknende mønster i fra Norge og Grønland (Einarsson 1995:99). Fremtreden av hestebein i materialet og det faktum at de helt klart ble brukt som mat, viser

det at Granastaðir ikke var påvirket av forbudet mot å spise hestekjøtt som kom under kristningen (Amorosi & McGovern 1995:186).

Mammals - pattedyr	NISP (identifiserbare arter)	% andel av h
<i>Mammalia - pattedyr</i>		
Bos taurus - kyr	312	25,26
Equus caballus - hest	46	3,72
Sus scrofa - svin	72	5,83
Ovis aries - sau	63	5,1
Capra hircus - geit	1	0,08
Ovis/Capra sp. - ubestemt	570	46,15
<i>Total Ovis/Capra</i>	<i>634</i>	<i>51,34</i>
Totalt for pattedyr	1064	86,15
<i>Aves - fugler</i>		
Aves sp. - ubestemt	10	0,81
Totalt for fugler	10	0,81
<i>Pisces - fisker</i>		
Gadus morhua - torsk	4	0,32
Fisk sp. - ubestemt	151	12,23
Totalt for fisk	155	12,55
<i>Mollusca - bløtdyr</i>		
Mollusca sp. - ubestemt	6	0,49
Totalt for bløtdyr	6	0,49
Totalt NISP	1235	100

Tabell 5. Viser oversikten av arkeofauna ved Granastaðir. Kolonnen til høyre viser prosentandel av samlingen. Basert på (Amorosi & McGovern 1995:190), men med egne modifikasjoner

Figur 5. Viser fordelingen av arkeofaunaen ved Granastaðir (Einarsson 1995:191)

Forholdet mellom småfe til storfe var omtrent 2 til 1 ved Granastaðir, noe som er relativt lavt og indikerer at et forholdsvis høyt antall storfe ble holdt (Amorosi & McGovern 1995:184-185), (Figur 5). Hele 25 % av faunamaterialet består av storfe. I andre kontekster blir ofte en lav ratio mellom småfe og storfe sett på som en indikator for en relativt høy status, men det er også verdt å nevne at dette kan være midlertidige forhold hvor gårder etter hvert gikk over til å konsentrere seg mer om sau og geit (Amorosi & McGovern 1995:185). Dette kan muligens ha sammenheng med tilpassning til miljøet på Island, dets økologi, klima og forespørsel i handel av for eksempel ull. Aldersbestemmelse av storfe ved dødstidspunkt viser at faunamaterialet består av både nyfødte kalver og fullt utviklede kyr og okser (Amorosi & McGovern 1995:186), noe som indikerer både kjøttproduksjon og melkeproduksjon ved Granastaðir. Småfe av sau og geit utgjør over 51 % av faunamaterialet, noe som er den høyeste andelen av alle arter som er utgravd på området. Aldersbestemmelse ved død viser at det er en tydelig høy dødsrate blant nyfødte lam i faunamaterialet (Amorosi & McGovern 1995:181). Småfe har en meget høy andel av nyfødte lam, dødfødte eller unge lam som ble drept kort tid etter fødsel. Høy andel av veldig tidlig fødte lam indikerer ofte stress (Amorosi & McGovern 1995:186).

Grisebein utgjør ca 6 % av det totale faunamaterialet. Faunamateriale av gris er ekstremt sjeldent å finne i de fleste samlinger i islandsk, shetlandsk og grønlandsk beinmateriale, og

det synes å være høyest konsentrert i de tidligste bosettingene. En av grunnene til dette er at grisen er dårlig tilpasset og uegnet for miljøet på disse Nordatlantiske øyene (Amorosi & McGovern 1995:185). Aldersbestemmelse av grisen viser til at grisen bestod av både nyfødte og voksne over 2 år, og det ser ut til at grisen ble født og oppfostret på gården (Amorosi & McGovern 1995:186).

4. Vurdering av eventuell status

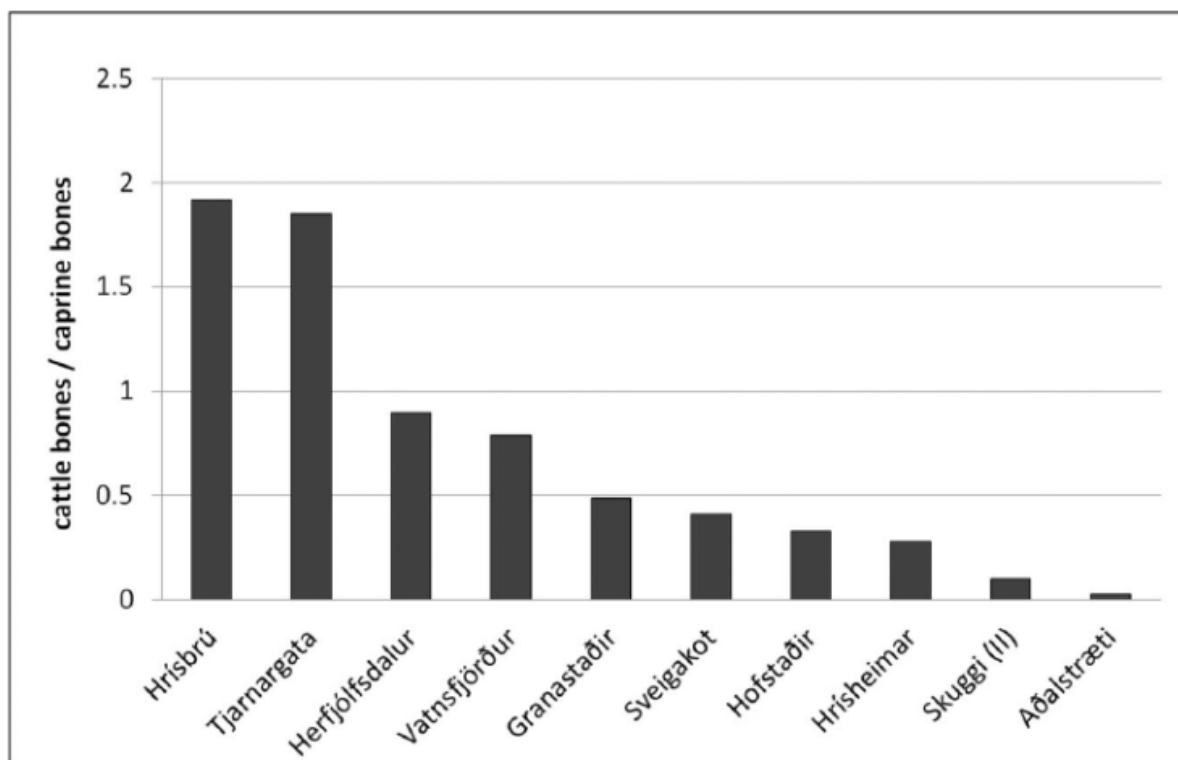
Som nevnt er det ifølge den islandske professoren Orri Vésteinsson ikke forsket særlig mye på status i forhold til gårder på Island, selv om det i flere rapporter er indikasjoner på status hos ulike gårder (Vésteinsson 2004:80). I denne masteroppgaven er status et av elementene jeg ønsker å sette fokus på i forhold til de fire undersøkelsesområdene. Den samlede funnmengden tyder på at dette er gårder med noe ulik status.

Noen kriterier vil bli trukket inn for å diskutere status. Jeg ønsker her også å sammenligne de fire gårdene for å kunne avgjøre deres status i forhold til hverandre;

- Størrelse på langhus eller hall, samt eventuelle fjøs
- Gårdens eierforhold (selveiende gård, leiledningsgård)
- Eventuelle andre arkeologiske strukturer og gjenstander
- Faunaøkonomi (ressurser i form av egne husdyr, ville ressurser i nærheten og utnyttelsen av disse)

Noe av det som er viktig å ha i mente når en utfører en komparativ analyse er de tafonomiske prosesser og hvordan de eventuelt har påvirket materialets representativitet ved de ulike undersøkelsesområdene. Faunamaterialet ved Herjólfsdalur er blitt beskrevet som dårlig kvalitet, noe som kan bety at materialet ikke gir et representativt bilde av gårdens ressursbruk i form av dyrehold (Hermanns-Auðardóttir 1989:21).

Både Hofstaðir, Granastadir og Skuggi som alle befinner seg i nord har et relativt lavt forhold mellom storfe/småfe. (Se Figur 6 for en sammenligning mellom de tre i tillegg til Herjólfsdalur og andre gårder med kjent storfe/småfeforhold), (Tabell 1, 3 og 5). De eldste gårdene fra 800- og 900-tallet på Island har en tendens til å ha en høyere andel bein av storfe, mye på grunn av at bosetterne opprinnelig hadde en preferanse for storfe og det var en viktig del av den såkalte ”husdyrspakken” det norrøne folket tok med seg til Island (Zori et al. 2014:178). Basert på akkurat de fire gårdene som inngår i denne oppgaven, ser det ut til at det er en lavere ratio av storfe/småfe i nord, mens en betydelig høyere ratio i sør. Dette kan ha sammenheng med et mildere klima i sør hvor storfe sannsynligvis har trivdes bedre (Zori et al. 2014:178). Det er imidlertid vanskelig å vurdere dette i denne oppgaven da bare en av gårdene ligger i sør.

Figur 6. Viser forholdet mellom storfe og småfe i faunamaterialet ved Herjólfsdalur, Granastaðir, Hofstaðir og Skuggi, samt andre gårder med kjent storfe/småfe forhold (Zori et al. 2014:177).

Innvendige lengde på hovedhusene, eller langhusene på de respektive gårdene er;

* Hofstaðir – 35,9 x 7,7 meter

* Granastaðir 9 – 14,7 x 5,4 meter

* Herjólfsdalur 2 – 13,5 x 3,5 meter

* Herjólfsdalur 5 – 10,0 x 3,5 meter

* Skuggi – ?

Vil husstrukturene og eventuelt størrelsen på disse reflektere statusen på gårdene? Helt umiddelbart ser vi hvor enorm Hofstaðir er i forhold til de andre gårdene som har en mer standardisert størrelse. Noe av det som taler imot at Hofstaðir har vært velstående, er at ildstedet inne i hallen er minimal av størrelse. Dette indikerer at bare deler av hallen var bosatt vinterstid, og da av et mindre antall mennesker (Lucas & McGovern 2007:20). Selv om Hofstaðir uten tvil har vært bosatt hele året, er det tegn som tyder på at hele storhallen er bare brukt om våren og sommeren. Dette taler imot en typisk gård av høy status, fordi den huser et

lavere antall mennesker gjennom året (Lucas & McGovern 2007:20). Dermed kan ikke størrelsen alene si noe om status ved denne gården. Gården Herjólfsdalur har imidlertid to frittstående bostedshus, begge med spor etter ildsteder og kokegrop (Hermanns-Auðardóttir 1989:10-14). Samtidig er det også strukturer som indikerer fjøs med båser ment for større dyr som storfe for melkeproduksjon, samt fjøs for mindre dyr som gris og småfe (Hermanns-Auðardóttir 1989:110). Herjólfsdalur var sannsynligvis en selveiende gård, med handelskontakter knyttet til Norge (Hermanns-Auðardóttir 1989:157:160). Granastaðirs husstrukturer, fjøs, stall og grisehus indikerer en uavhengig og velfungerende husdyrøkonomi (Einarsson 1995:89-92). Hofstaðir, Herjólfsdalur og Granastaðir synes alle å ha et selvstendig eierforhold, noe som kan relateres til hvilken status de hadde. Situasjonen på Skuggi synes å være noe annerledes.

Trolig var Skuggi en leiledningsgård. Den sosioøkonomiske logikken bak det å plassere Skuggi høyt i fjellskråningen med begrenset fruktbar jord kan være på grunn av at bosettingssystemet i Eyjafjörður som i følge Harrison kan ha fungert noe slikt som den såkalte «*Skallgrimr strategien*». Denne metoden går ut på å bosette seg på tidligere tomme områder som består av etablerte og større eiendommer for enkeltformål som ble styrt av sterke ledere fra den tidligste bosettingsperioden (Harrison 2010a:61). Ofte strakk områdene seg igjennom forskjellige økologiske soner, som gav en maksimal uttelling fra naturlige ressurser og dermed optimalisert gårdsdrift (Harrison 2010a:61). Dermed kan det tenkes at den nærliggende gården Staðartunga kan ha fungert som et uavhengig gårdsanlegg med kontroll på mindre avhengige gårder slik som Skuggi. Skuggi kan ha vært brukt til å utnytte spesifikke områder slik som skog, beite og kystområder (Harrison 2010a:61). Dette indikerer at Skuggi var en leiledningsgård.

Hofstaðir har andre tegn på sin status foruten den nevnte størrelsen. Navnet Hofstaðir er utledet av ordet *hof*, som er et tegn på at gården har vært et område knyttet til den hedenske kultusen (McGovern et al. 2008:3). Da gården først ble utgravd i 1908 ble det antatt at Hofstaðir var en kultplass eller tempel for religiøse ledere (Fridriksson & Vésteinsson 1997:103). På midten av 1900-tallet ble det sådd tvil om Hofstaðir som et religiøst tilholdssted, fordi at foruten av størrelsen på langhuset skilte den seg ikke nevneverdig ut fra andre gårdsplasser (Gavin & McGovern 2007:8). I 1965 beskrev Olaf Olsen en enorm kokegrop utenfor sørenden av hallen, og mente at Hofstaðir var gården til en høvding som også fungerte som en slags religiøs hedensk prest (Gavin & McGovern 2007:8). Prosjektet fra 1991 undersøkte Hofstaðirs betydning for den tidlige bosetningshistorien på Island (Sayle et

al 2016:127-128). I årene etter 1992 ble Hofstaðir antatt å være en høvdinggård med noe religiøs aktivitet, men dette siste ble tolket til å være av sekundær betydning (Gavin & McGovern 2007:8). Ved slutten av utgravningene innså forskerne at spor etter rituell slaktning av dyr ikke lenger kunne ignoreres og måtte frem i lyset. Den religiøse aktiviteten var muligens viktigere enn først antatt ved begynnelsen av utgravningen i 1992 (Gavin & McGover 2007:8).

Selv om størsteparten av beina av storfe ved Hofstaðir synes å ha inngått som avfall i forbindelse med matproduksjon, er det også klare indikasjoner på minst 23 hodeskaller av storfe bærer preg av spesialisert slaktning og spor etter av at de har hengt utstilt utenfor den store hallen (McGovern et al. 2009:77). Slaktersporene inkluderer nedpresset brudd i frontalene, som sannsynligvis er forårsaket av et tungt og dødelig slag mellom øynene og et kraftig kutt som har halshugget dyret. Hornkjernene ble ikke fjernet i dette tilfellet, selv om dette var vanlig praksis å gjøre da horn ble brukt innen håndverk (McGovern et al. 2009:77). Slitasje oppå og på sidene av hodeskallen, men ikke under, indikerer at hodeskallen har vært utsatt for vær og vind samtidig som at de har vært oppstilt på en pæle eller liknende. Det er to forskjellige stiler i hvordan hodeskallene var oppstil (McGovern et al. 2009:77). Den ene er hele skallen uten kjeve. Den andre er toppen av skallen med hornkjernene, hvor underste del av skallen er kuttet vekk. Differensiell forvitring indikerer at skallene ble vist med ansiktet utover og at de ble utstilt i måneder eller år etter at mykvevet hadde råtnet bort (McGovern et al. 2009:77). I de tilfellene hvor tenner var intakt, viser aldersprofilen at disse dyrene har en annen livssyklus en hva en forventer å finne innen en økonomi som baserer seg på meieriproduksjon. Disse dyrene var stort sett fullt utvokst eller middelaldrende individer, og en del av skallene ble identifisert til å være okser (McGovern et al. 2009:77).

Oksene ble identifisert ved å se på diameteren til hornkjernene, og de viste at fem av syv hodeskaller med intakte horn var okser (Lucas & McGovern 2007:13). Tilstedeværelsen av en relativt høy andel voksne okser er uvanlig, spesielt i Nordatlantisk vikingtid i tilfeller som hovedsakelig konsentrerte seg rundt en meieriøkonomi. De var dyr i drift med tanke på fôr, og avga heller ikke melk (Lucas & McGovern 2007:14). Radiokarbon datering indikerer at individene døde med et mellomrom på opptil 50 til 100 år, hvor det seneste dødsfallet skjedde rundt år 1000 (McGovern et al. 2009:77-78). En kan dele den rituelle praksisen inn i to faser; de første avlivningene av storfe samt montering av hodeskallene til utstilling på 900-tallet og tidlig 1000-tall, og funn av en saueskalle med samme rituelle slag i frontalen som de andre individene har merker av (McGovern et al. 2009:78). Halshuggingen har sannsynligvis blitt

utført som en mer dramatisk effekt, hvor blodet spruter når hjertet fremdeles slår under halshuggingen. Selve slaktemetoden er på ingen måte optimal for å skåne dyret eller kjøttet, og er sannsynligvis gjort slik for dramatisk effekt under ritualer (McGovern et al. 2009:91). Selve halshuggingen kan ha blitt sett på som en spesielt ærverdig form for slakting, hvor skallen ble satt til utstilling som et bevis på at den rituelle ofringen hadde funnet sted og flere og flere skaller representerer samfunnets historie innen rituell ofring (Lucas & McGovern 2007:24-25).

I og med at radiokarbondatering på hodeskallene viser at det kan ha vært 100 år mellom første og siste dyr ble slaktet, tyder dette på at det ikke er snakk om masseslakt på ett tidspunkt, men snarere en mer kontinuerlig handling som strekker seg over år og generasjoner (Lucas & McGovern 2007:14). Et problem forskerne støter på når resultatene av denne rituelle praksisen skal settes i perspektiv, er at det er vanskelig å finne komparative resultat fra andre monumentale vikingtidshaller hvor faunamateriale er fokusert på. Kultplassen Frösö fra 900-tallet i Jämtland i Sverige har et stort antall offerdyr (Lucas & McGovern 2007:15). Selv om dyrebein i vikingtidsgraver ikke er uvanlig å finne i Skandinavia, opptrer storfe relativt sjeldent. Funn av hest og hund opptrer hyppigere enn storfe. På Island er det ikke funnet bein av storfe i vikingtidsgraver (Lucas & McGovern 2007:17). Rituell avlivning av dyr i Skandinavia er beskrevet av blant andre Adam av Bremen og Thietmar av Merseburg, men disse var andrehånds observasjoner og ikke nedskrevet av vitner (Lucas & McGovern 2007:17). Andre nedskrivelser som fra Snorre Sagaen bærer preg av at den ble skrevet flere hundre år etter den påståtte hendelsen. Enkelte observasjoner har vært av muslimske eller kristne forfattere, som kan ha vært farget av deres eget livssyn da de beskrev de hedenske ritualene (Lucas & McGovern 2007:17). Rituell ofring har vært koblet til fertilitet og renselse av samfunnet, samt gode kår for gården (Lucas & McGovern 2007:18). Likevel er selve konsumpsjonen av dyret en viktig del av ofring til gudene, hvor kjøttet blir spist som en del av ritualet i form av gjestebud og fester i samfunnet (Lucas & McGovern 2007:19).

Hva forteller de arkeologiske objektene funnet ved de fire gårdene? Kan disse være med på å indikere status? Arkeologiske gjenstander som ofte forbindes med høy status slik som glass og keramikk er ikke funnet ved Hofstaðir. Våpen opptrer heller ikke i funnmaterialet, samt et tydelig lavt antall edelmetaller (Lucas & McGovern 2007:20). Fire smeltedigler av keramikk ble funnet ved Hofstaðir (Harrison 2010a:57). Gjenstandsfunnene ved Granastaðir viser heller ikke tegn på høy status. Det er for det meste snakk om vanlige bruksgjenstander, samt glassperler (Einarsson 1995:96-97). Herjólfsdalurs funnmateriale består også for det meste av

vanlige gjenstander samt noe bronse uten nevneverdig betydning (Hermanns-Auðardóttir 1989:141-142). Skuggi har blant annet fire funn av glassperler og en vekt, men stort sett består funnmaterialet av hverdagslige objekter. En smeltedigel av keramikk vil muligens være en indikator på høy status, men ett funn er i dette tilfellet ikke nok for å argumentere for høyere status ved Skuggi (Harrison 2010a:57). Samlet sett synes jeg objektene ikke kan si noe om status.

Faunamateriale har fått viet stor oppmerksomhet i denne oppgaven, men hva kan faunamateriale si om statusen på de fire gårdene? Som beskrevet i lovboken Grágás i kapittel 3.1 var spesielt storfe sett på som et verdifullt dyr. Den ser ut til å legge verdigrunlaget for alle andre dyr, og indikerer dermed at det var storfe som var høyest verdsatt (Dennis et al. 2000:208+358). Storfe har også sannsynligvis vært høyt verdsatt innen gjestebud (Zori et al. 2013:153). Som nevnt holdt gården Hofstaðir sannsynligvis gjestebud og annen rituell ofring av storfe, en praksis som sannsynligvis strakk seg over 100 år. Dette er med på å indikere at Hofstaðir var en gård av høy status. Folk på Hofstaðir var hovedsakelig meieriprodusenter, men vi ser at storfe også ble benyttet for kjøttet (McGovern et al. 2009:25-27). I tillegg til kjøtt og melk fra storfe benyttet de seg også av ville ressurser som fisk og egg, samt kjøtt fra sau, geit, gris og hest (Sayle et al. 2016:132). Hofstaðir har imidlertid en forholdsvis lav storfe/småfe ratio sammenlignet med andre gårder på Island (Figur 6). Samlet sett synes det likevel til at faunamaterialet er med på å støtte opp under teorien om Hofstaðir kan ha vært en høystatus gård.

Ved Herjólfsdalur består nesten halvparten av beinsamlingen av kveg, med noe gris og relativt lite geit og sau i forhold til hva som er å finne ved andre gårder på Island på 800- og 900-tallet. Man ser samme type mønster ved andre felt i Nord Norge og i deler av Skandinavia, samt ved norrøne kolonier på Nord-britiske felt fra samme tid (Vesteinsson et al. 2002:108-109). Basert på informasjonen om husstrukturene samt faunamaterialet ser det altså ut til at Herjólfsdalur har hatt en faunaøkonomi som har konsentrert seg rundt storfe, men at også gris og småfe har vært viktig (Hermanns-Auðardóttir 1989:137-138), samt er ville ressurser av fisk og fugl blitt utnyttet spesielt i den yngre fasen (Hermanns-Auðardóttir 1989:122-123). Herjólfsdalur har blant det høyeste storfe/småfe forholdet en finner fra gårder med kjent forhold på Island (Figur 6). Isolert sett kan faunamaterialet ved Herjólfsdalur indikere det å være en gård med høy status, men sammenlignet med Hofstaðir oppfyller den ikke like mange tungtveiende punkter for status slik som gjestebud og høvdingresidens. Den

samlede informasjonen om mulig eierforhold, strukturer, funn og faunamateriale tyder det på at Herjólfsdalur kan ha vært en gård med høy- til middels status.

Granastaðir har det største antallet av hestebein funnet på Island og Grønland, noe som tyder på at hest var en viktig del av kostholdet på gården (Einarsson 1995:99). Trolig har ikke dette vært på grunn av matmangel, og faunamaterialet viser til at gården ikke har vært avhengig av én type mat eller økonomi (Einarsson 1995:120). Et relativt høyt antall grisebein, samt både kveg, småfe og fisk viser til at Granastaðir var en godt selvforsynt gård. Granastaðir har isolert sett et forholdsvis høyt storfe/småfe forhold, men sammenlignet med andre gårder på Island med kjent storfe/småfe-forhold er Granastaðir kun middels på skalaen (Figur 6). Basert på husstrukturer og størrelse på hovedhallen samt annet kildemateriale som faunamateriale tyder det på at Granastaðir var en middelsstatusgård.

Faunamaterialet ved Skuggi tyder på at folk har hatt en fungerende husdyrøkonomi som har konsentrert seg rundt småfe, men det ble også benyttet storfe (Harrison 2010b:12). Forholdet mellom storfe/småfe er derimot meget lavt i forhold til andre gårder med kjent storfe/småfe-forhold på Island (Figur 6). Skuggi har som nevnt ikke benyttet seg av de ville ressursene som var i nærheten slik som ferskvannsfisk og skogsrype, og dette kan tyde på at folk som levde og bodde på Skuggi har fått begrensninger på å utnytte disse (Harrison 2010a:71). Dette er igjen med på å underbygge tolkningen om at Skuggi kan ha vært en leiledningsgård og dermed hatt en lavere status sammenlignet med de andre tre gårdene.

Kan vi si noe om såkalt luksusmat eller om enkelte dyrearter var forbeholdt det øvre sosiale sjiktet? Nei, det ser ut til at alle de domestiserte dyrene er tilgjengelige for alle, uavhengig av status. Alle gårdene har for eksempel bein av storfe i materialet. Selv om storfe var høyt verdsatt ser det ikke ut til at det har vært en begrenset ressurs som regnes som en såkalt luksusvare. Storfe var som nevnt det dyret som hadde høyest verdi og var betalingsmiddel på lik linje som gull (Dennis et al. 2000:208). Hest derimot opptrer relativt sjeldent. Ved høystatusgården Hofstaðir er det kun 12 hestebein, noe som utgjør 0,4 % av det totale antallet faunamateriale av domestiserte husdyr (Tabell 3), (McGovern et al. 2009:19-20). Dessuten viser dødsprofilen her at så å si alle hestebeina hadde oppnådd voksenalder, noe som indikerer at de er blitt brukt til transport og arbeid (McGovern et al. 2009:59). Herjólfsdalur, som tyder på å være en middels- til høystatusgård har kun 1 hestebein i materialet, av totalt 853 domestiserte husdyr (Tabell 4), (Hermanns-Auðardóttir 1989:122-123). På Skuggi opptrer det ikke ett eneste hestebein i materialet (Harrison 2010b:12). Kan det relativt lave

antallet hestebein kobles sammen med kristningen av Island? Dette er vanskelig å si, i og med at folk på Island fortsatt hadde tillatelse til å spise hestekjøtt (Jennert 2011:149). På gården Granastaðir er det funnet 46 hestebein i materialet, noe som utgjør i underkant av 4 % av den totale mengden faunamaterial (Tabell 5), (Amarosi & McGovern 1995:190). Granastaðir tyder på å være en middelsstatus gård. Dermed kan det tyde på at konsumpsjon av hestekjøtt ikke er relatert til status.

Likevel ser det ut til at gårder med høyere status har en større diversitet i husdyrspakken (Dugmore et al. 2005:27), samt en økonomi som baserer seg både på meieri og kjøtt. Det er også tegn som tyder på at gårdene med høyest status hadde bredere tilgang til ville ressurser. Lavstatusgården Skuggi hadde muligens restriksjoner på ville ressurser (Harrison 2010a:71).

5. Endringer i faunaøkonomi

Først og fremst er det verdt å bemerke at noen av gårdene har hatt mer fokus på faunamateriale i forskningsprosessen enn andre. Det er også en forskjell i hvilken grad de tafonomiske prosessene har påvirket materialet. Målet i oppgaven er likevel å kunne vurdere noe om mattradisjoner og valg av disse basert på undersøkelsene ved de respektive gårdene. Kunnskap om et samfunn berikes ved å studere faunamateriale, og da kanskje spesielt det materialet en finner i kjøkkenmøddinger i forbindelse med kosthold.

Hva kan arkeofaunaen fortelle om kostholdet og mattradisjoner på Island i perioden rundt 800- til 1200-tallet? Hovedsakelig bidrar kildematerialet til å belyse sosialøkonomien til den aktuelle bosettingen, hva de livnærte seg på, hvilke dyr de holdt, og eventuelle endringer og adaptasjoner. I dette kapitlet vil jeg diskutere materialet som ble presentert under kapittel 3, samt knytte det sammen med eventuell religiøs praksis og dyrs sosiale og økonomiske verdi. I tillegg vil jeg trekke inn de litterære samtidskildene der det er relevant. Som beskrevet i kapittel 3.1 var det spesielt storfe som hadde en høy økonomisk verdi sammenlignet med de andre domestiserte husdyrene, og ble gjerne brukt som betalingsgjenstand (Dennis et al. 2000:208). Det er dermed rimelig å anta at en gård med et høyt antall storfe har vært en gård med bedre økonomi. I kapittel 4 for vurdering av status ble blant annet forholdet mellom storfe og småfe tatt til etterretning.

Først og fremst var folket på Island sedentære pastoralister og brukte både primær- og sekundærprodukter av blant annet kveg, sau, gris og geit (Karlsson 2000:46). Hest var viktig for transport, men var også brukt som mat. En god hest kunne også være et statussymbol (Karlsson 2000:46), men som beskrevet i forrige kapittel er det ikke nødvendigvis en korrelasjon mellom konsumpsjon av hest og status. Syv arter av ville pattedyr lever på dagens Island, og kun rev eksisterte der før bosettingsperioden startet (Einarsson 1995:35, Dugmore et al. 2005:24). Bortsett fra rotter og mus ble alle med viten og vilje tilført Island i senere tid. Både fugler og marin fauna på Island har vært relativt rik fra starten av landnåmstiden (Einarsson 1995:35), og de utnyttet begge disse i stor skala. Sau, hest, gris og kalv kunne gresse utendørs nesten hele året i hvert fall på det sørlige Island, og det var heller ikke nødvendig å ha særlig høy kvalitet på eventuelt ekstra fôr i vinterhalvåret (Vésteinsson 1998:7). Kyr derimot trengte å holdes innendørs størsteparten av året, og spesielt for melkekyr var kvaliteten på fôret viktig (Vésteinsson 1998:7). Melkeprodukter var spesielt viktig for den Islandske økonomien i senmiddelalderen, og det antas at det har vært viktig helt fra starten av.

Dette utsagnet er mer eller mindre støttet av faunamaterialet som opptrer i de tidligste boplassene som Herjólfsdalur i Vestmannaøyene og Granastaðir i Eyjafjörður, hvor de har hatt et høyere storfe/småfe-forhold enn ved boplasser fra senmiddelalderen (Vésteinsson 1998:7).

Arkeofaunaen på Hofstaðir er akkumulert innen et kort tidsperspektiv, antageligvis i løpet av rundt ett århundre bestående av tre eller fire generasjoner (McGovern et al. 2008:3-4). Den forholdsvis store mengden arkeofauna på stedet indikerer høy intensitet og at det har foregått flere ulike aktiviteter i og rundt de utgravde strukturene (McGovern et al. 2008:4).

Aktivitetene ble beskrevet under kapittel 4 for vurdering av status, og disse aktivitetene dreier seg om gjestebud og rituell slakting av dyr. Det store fjøset ved Herjólfsdalur viser til viktigheten av melkeproduksjon (Vésteinsson 1998:7). Hofstaðir var nok ikke en ren meieriproducent, men aldersbestemmelse på dyr ved dødstidspunkt indikerer også at dyr ble slaktet for kjøttet (Lucas & McGovern 2007:20). Så å si alle fragmenter av hest indikerer at de har oppnådd voksen alder, noe som kan bety at disse også er blitt brukt til hovedsakelig transport og arbeid (McGovern et al 2009:59). Det at Hofstaðir er en innlandsboplass 40 kilometer fra kysten og det at det er så mye marine arter i materialet, kan indikere at folket på gården hadde en sterk preferanse for marint føde, muligens fordi de opprinnelig kom ifra marine omstendigheter som tidligere hadde et kosthold som baserte seg stort på en marin diett (Vésteinsson 1998:10).

Ved Herjólfsdalur sør på Island, består nesten halvparten av beinsamlingen av kveg, med noe gris og relativt lite geit og sau i forhold til hva som er å finne ved andre gårder på Island på 800- og 900-tallet. Man ser samme type mønster ved andre felt i Nord Norge og i deler av Skandinavia, samt ved norrøne kolonier på Nord-britiske felt fra samme tid (Vesteinsson et. al 2002:108-109).

De Nord-islandske gårdene Hofstaðir og Granastaðir har veldig like deler av småfe, kveg og gris, og har en høyere andel småfe enn hva en generelt finner i sør. Ved disse er forholdet mellom småfe og kveg respektivt 2:1 (Vesteinsson et. al 2002:109). I den første perioden på 800- og 900-tallet opptrer griser, småfe og storfe i blandede mengder, delvis påvirket av lokal økologi. Sør-Island ligger i den boreale klimasonen, mens Nord-Island ligger i lav-arktisk klimasone. Det er også tydelig at de tidligste bosetterne var påvirket av oppdrettsmodell for gris og storfe, delvis basert på modeller de kjente til fra det skandinaviske fastlandet (Vesteinsson et. al 2002:109). Det er naturlig å anta at de tidligste bosetterne på Island ønsket

å videreføre tradisjoner de var kjent med i fra før, men som vil bli beskrevet senere ser vi en utvikling i hvordan oppdrett og konsum av de ulike dyrearter endrer seg med tiden. Generelt bestod den opprinnelige pakken av småfe på Island i landnåmstid av en miks av både sau og geit, samt ratioen mellom småfe og storfe var relativt lav med et forhold mellom omtrent 5 til 10:1 småfe per storfe (McGovern et al. 2014:154).

Funn av to kjøkkenstrukturer ved Granastaðir kan i føle Einarsson tyde på at den ene er brukt til hverdagslig matlaging, og den andre er brukt i forbindelse med religiøs aktivitet. I strukturen for hverdagslig aktivitet ble mat preparert, tørket og røykt, og i det andre ble muligens seremoniell mat for religiøs aktivitet preparert. Bakgrunnen for denne antagelsen er at dette kjøkkenet ligger i nærheten av en grav (Einarsson 1995:135).

Det høye antallet bein av nyfødte- og unge lam i materialet ved Granastaðir er som regel sett på som et tegn på økologisk stress, men det er ikke noen andre tegn på dette ellers i materialet (Einarsson 1995:99). Dette kan ha andre årsaker som uvanlig mye hanndyr av lam som er blitt slaktet slik at det har vært et fokus på melkeproduserende sau. Det er også mulig det kan være snakk om sykdom. Uansett er dette spekulasjoner som ikke nødvendigvis er riktige. Likevel tyder det høye antallet bein av veldig unge lam at Granastaðir var bosatt om våren, men det betyr nødvendigvis ikke at den var bosatt hele året rundt (Amorosi & McGovern 1995:186). Det er meget uheldig å slakte helt unge dyr fordi dyret ikke har fått utviklet seg til å ha kjøtt av noe betydelighet ei heller ull. Det er derfor mer økonomisk å la lam leve i hvert fall et par måneder for å ha oppnådd en viss vekt før det blir slaktet.

Gris utgjør ca 6 % av faunamaterialet ved Granastaðir, noe som er et relativt høyt antall i Nordatlantisk sammenheng. Fremtreden grisebein i materialet sier noe om et stort ønske om å holde gris og spise grisekjøtt ved Granastaðir. Som beskrevet under artikkelen om litterære kilder var det regler om hvordan griseholdet skulle være, og det indikerer at gris kunne være problematisk (Dennis et al. 2000:139). Bein av gris er ekstremt sjeldent å finne i de fleste samlinger i Islandsk beinmateriale, og det synes å være konsentrert i de tidligste bosettingene (Amorosi & McGovern 1995:185). Det klimatiske og geologiske miljøet på Island er dårlig tilpasset grisehold og er en av årsakene til at grisebein er konsentrert i de tidligste fasene av bosettingen av Island, hvor det så synker (Amorosi & McGovern 1995:185).

Aldersbestemmelse av grisen viser til at grisen bestod av både nyfødte og voksne over 2 år, og det ser ut til at grisen ble født og oppfostret på gården (Amorosi & McGovern 1995:186) noe som er et vanlig tegn på kjøttproduksjon. Grisens eneste funksjon er kjøtt, men de har

fordelen at de er så å si altetende, og kan dermed sameksistere med andre husdyr som utnytter andre nivåer av fôringsstrategi. Det hadde vært interessant å se om dette antallet synker i de siste fasene av bosettingen, da det i de aller fleste tilfeller vil være økonomisk å konsentrere seg rundt andre dyrearter som også produserer sekundærprodukter. I og med at innsamling av faunamaterialet synes ikke å skille mellom eldre og yngre faser, er dette en eventuell spekulasjon basert på trender vi ser ellers på Island.

Tilstedeværelse av fuglebein i materialet indikerer at folket ved Granastaðir har utnyttet fugler, dog dette antallet er noe lavere enn fisk. Omtrent 12 % av de identifiserte beina var av fisk, og av disse var en høy andel saltvannsfisk. Det er sannsynlig å anta at folket ved Granastaðir oppholdt seg ved kysten, omtrent 50 kilometer nord. Antageligvis praktiserte innbyggerne en form av sesongbasert fiske, hvor de oppholdt seg i kysttufter (Einarsson 1995:120). Generelt forteller dette at de hadde en klar utnyttelse av marine ville ressurser.

Hva kan vi si om endringene i faunamaterialet, og eventuelt hva betyr disse endringene? Faunamaterialet samlet inn ved Granastaðir viser som nevnt til hele bosettingsperioden, noe som gjør at endringer er vanskelig å spore her. Likevel vil faunamaterialet ved de andre gårdene fortelle noe mer om endringer.

Jeg starter med å presentere funnene i faunamaterialet ved Skuggi, fordi som nevnt tidligere er eierforholdet annerledes her. Skuggi var sannsynligvis en leiledningsgård som produserte produkter for andre gårder (Harrison 2010a:61). Materialet ved gården Skuggi tyder på at menneskene som bodde her baserte seg hovedsakelig på saue- og geitehold igjennom Fase 2 (midt. 900-tall til tidl. 1000-tall), med noe anslag av storfe (Tabell 1). I denne fasen overlevde mindre enn 30 % av småfe deres andre år, noe som indikerer at de kan ha vært holdt for kjøttproduksjon (Harrison 2010a:64). 55 % av det undersøkte materialet av storfe døde før deres første vinter, noe som indikerer at storfe ble hovedsakelig holdt for meieriproduksjon (Harrison 2010a:63). I og med at Skuggi befinner seg ca 20 km fra kystlinjen er det sannsynlig at det er det her torskeartene kommer fra (Harrison 2010b:28). Tabell 1 viser til at sel ser ut til å ha blitt konsumert i stor skala på Skuggi. Seler oppholdt seg i fjordene i Eyjafjörður, men de var naturlig nok ikke en del av fjellene rundt Hörgádalur (Harrison 2010a:72). Man ser ikke noe tegn etter ferskvannsfisk i materialet på Skuggi, noe som er rimelig uventet. Kan det muligens ha vært landeier som har nektet Skuggi å fiske i elver og liknende? (Harrison 2010a:71). De marine artene fra kysten kan ha kommet til Skuggi ved handel. Vi ser forholdsvis lite fuglebein i faunamaterialet og det hadde i utgangspunktet vært

forventet å se rype i materialet. Fraværet kan være en indikasjon på at jakt av rypefugl kan ha vært forbeholdt andre gårdstun av høyere rang (Harrison 2010b:32). Med andre ord er det visse tegn som tyder på at ville ressurser kan ha hatt restriksjoner som Skuggi ikke får være med å utnytte.

I tilfellet ved Skuggi ser en at det i de siste fasene, altså fase 4 og 5, øker alderen på sau hvor omtrent halvparten av dem når en alder på fem år. Dette indikerer et skifte som konsentrerer seg mer og mer rundt ullproduksjon. Dette henger sammen med en økning i ville ressurser i materialet i samme tid (Tabell 1). Det at en ser et skifte i faunaøkonomien i de senere fasene, fra hovedsakelig en økonomi som baserte seg på sau/geite-hold i vikingtiden, til å utnytte mer ville ressurser i middelalderfasene kan ifølge forskningen til Ramona Harrison tyde på to ting. Enten er det sannsynlig at Skuggi trengte å supplere med ville ressurser fordi gården vokste seg større og dermed måtte mette flere mennesker, eller kan det tyde på at Skuggi fikk et kontaktnettverk for handel med en større region knyttet til kysten (Harrison 2010b:21).

Ullproduksjon kan ha hatt en viktig del av et slikt handelsnettverk. Samtidig som at sau øker, minker også geiter, hvor de så forsvinner rundt år 1150-1200. Det foregår en diskusjon om dette kan ha en sammenheng med en strengere eller tettere kontroll over skogområder og med det også delvis avskoget land som har mulig vært geitenes domene (Harrison 2010a:61). Den generelle faunaøkonomien indikerer også at det kan ha vært et tidlig tegn på et etter hvert skifte i områdets gårdsøkonomi. Mangelen på geiter i profilen av småfe kan ha vært en indikator på endringer i husdyrforvaltning mot en konsentrasjon rundt sauehold som var hovedsakelig ment for ullproduksjon for folk utenfor Skuggi (Harrison 2010a:61). Den lave andelen av småfebein i Fase 6 (midten av 1100- til 1200-tallet) kan indikere at det var et lite skifte i gårdsstrategi og -organisering som kan ha betydd et større fokus på storfe som matproduksjon, før en distinkt konsentrasjon av småfe oppstod i den siste bosettingsfasen i midten av til det senere tolvte århundre på Skuggi (Harrison 2010a:61-62). Før denne siste bosettingsfasen viser data fra Tabell 1 at Skuggi sannsynligvis ikke var styrt som utelukkende basert på produkter av sau og geit, men var i følge Harrison muligens heller en husholdning bestående av én familie, og når det etter hvert ble nødvendig ble også andre individer involvert i gårdsdriften (Harrison 2010a:62).

I tilfellet ved Hofstaðir er det er en generell økning i faunamaterialet fra Fase 1 i årene 940-1000 til Fase 2 i årene fra 1000-1050 (Tabell 3). Det er en stabil økning i storfe og dødsprofilen som er beskrevet under kapittel 3.3.1 viser til at helt unge kalver er blitt avlivet innen sitt første leveår, samtidig som at en vesentlig andel har oppnådd voksen alder. Dette

indikerer at det har vært en miks av både kjøtt- og meieriproduksjon på Hofstaðir i alle faser (McGovern et al 2009:29-30). Dødsprofilen viser også at alderen på sau øker i Fase 2 noe som indikerer en økning i konsentrasjon rundt ullproduksjon. Likevel er det tegn som tyder på at det ikke er en optimalisering av ullproduksjonen, og dermed har det ikke vært storskala produksjon (McGovern et al. 2009:41). Dødsprofilen hos geit indikerer meieriproduksjon (McGovern et al 2009:44). Grisebein holdes konstant og har som nevnt tidligere generelt sett vært holdt for kjøttet. På tross av at grisen var en viktig del av husdyrholdet på Island i de tidlige bosettingsfasene, blir den på slutten av 1000-tallet sjeldnere og sjeldnere, hvor den i senmiddelalderen synes å være utryddet (McGovern et al. 2009:54). Problemet med grisen er at den graver snuten ned i jorden hvor den river opp røtter og andre dyrkede avlinger. Dette har antageligvis vært positivt i de tidlige fasene hvor rydding av skog var nødvendig, men ble senere sett på som skadelig for miljøet (McGovern et al. 2009:54). Tabell 3 viser at det er en høy andel saltvanns- og ferskvannsfisk i Fase 1 og 2. Av fuglebeina er det spesielt mye av skogsfuglen rype. Rype kan ha holdt seg i nærheten av gården og det er mulig de kan ha dratt på jakt i området rundt. Eggeskall går ikke innunder faunamaterialet i Tabell 3, men det er funnet en betydelig mengde skall i kjøkkenmøddingene rundt Hofstaðir. En forholdsvis lav mengde funn av vadefugl indikerer at folket her konsentrerte seg rundt egganking og lot vadefuglen stort sett være i fred (McGovern et al. 2009:60). Kystfugl i materialet kan tyde på at folket tidvis oppholdt seg ved sjøkanten eller ved handel (McGovern et al. 2009:62).

I følge Hermanns-Auðardóttir er beinmaterialets kvantitative representativitet svak ved Herjólfsdalur og det er dermed problematisk å trekke en beslutning på endringer i kosthold og sammensetning av arter (Hermanns-Auðardóttir 1989:123). Dette kan komme som følge av tafonomiske prosesser men det er også mulig at kjøkkenmøddinger ikke er gravd ut, slik at en potensielt større andel av materialet fra kostholdet ved Herjólfsdalur ikke er tilgjengelig. Likevel er det de faktiske funnene representert under materialgjennomgangen som diskuteres her. Det synes heller ikke ut til å være noe oversikt over aldersbestemmelse eller dødsprofiler i forskningen til Hermanns-Auðardóttir, slik at dyrenes bruksområder baserer seg mer på hva de eventuelle fjøs- og husstrukturene kan indikere.

Generelt har pattedyr ved Herjólfsdalur høyest konsentrasjon i den eldste fasen, men det er også mulig at mindre bein av fugl og fisk har forvitret bort i denne fasen (Hermanns-Auðardóttir 1989:21). Tabell 4 viser til at småfe holdes konstant mellom eldste- og yngste fase, men at storfe overstiger småfe i eldste fase med henholdsvis 70 mot 56 fragmenter (Tabell 4). Begge fasene sammenlagt gir en storfe/småfe ratio på 0,9:1. Denne høye ratioen av

storfe er en indikasjon på god økonomi og høy status. Det er også en meget høy økning i fuglebein i den yngre fasen (Tabell 4). Dette kan indikere det at fuglebein er bedre bevart i yngre fase, men det kan også være at folket ved Herjólfsdalur utnyttet ville ressurser i større grad i yngre fase. Likevel er det ikke fiskebein av noe betydelig mengde hverken i eldre eller yngre fase. Dette er bemerkningsverdig på grunn av gårdens plassering, hvor det antageligvis har vært mye marine ressurser i nærheten.

Generelt ser det ut til at storfe synker i de yngre fasene, samt at gris og geit forsvinner mer og mer fra materialet (Dugmore et al. 2005:27-28). Samtidig som disse synker øker utnyttelsen av ville ressurser hos samtlige gårder fra omtrent midten av 1000-tallet. I tillegg tar sau tar mer over for store domestiserte husdyr (Smith 1995:329). Storfe forsvinner aldri fra materialet, noe som tyder på at gårdene tilpasset økonomien samtidig som de holdt på tradisjoner. I de tilfeller en kan si noe om alder ved død, ser det ut til at alderen på dyr øker med tid. Dette indikerer at dyr blir holdt mer og mer for deres sekundære produkter som ull og melk. Variabiliteten i faunamaterialet tyder på at det var en eksperimentering og adaptasjon til nye forhold (Smith 1995:331), hvor de i starten av bosettingsperioden nyttet en bred substansstrategi som involverte flere domestiserte husdyr enn i de senere fasene hvor de utnyttet flere ville ressurser som var mindre ressurskrevende, slik som marine arter og fugl (Smith 1995:340).

6. Avslutning

Temaet for denne oppgaven har vært å vurdere det zooarkeologiske materiale fra fire ulike gårder på Island. Disse er Granastaðir i Eyjafjarðarsýsla, Skuggi i Eyjafjörður, og Hofstaðir nord på Island, og Herjólfsdalur í Vestmannaeyjar sørvest for fastlandet.

Ved å se på faunamaterialet har jeg fått en innsikt i hva folket spiste og hvordan de styrte økonomien basert på de enkelte dyreartene som opptrer i materialet. Faunamaterialet forteller om sosialøkonomien til en gård, noe som vil si noe om hvordan økonomien til et samfunn fungerer, og sammenhengen mellom produksjon, konsum, handel og lignende.

For å få innsikt i det zooarkeologiske materialet var det fire hovedproblemstillinger jeg ønsket å konsentrere meg om;

- Er det mulig å si noe om statusen til en gård basert på faunamaterialet?
- Er enkelte dyrearter forbeholdt øvre sosiale sjikt eller viser materialet en lik bruk uavhengig av status?
- Hva kan faunamaterialet fortelle om kosthold og mattradisjoner på Island? Er det mulig å spore regionale forskjeller?
- Er det mulig å se endringer i faunaøkonomien ved de ulike undersøkelsesområdene over tid? Er det i så fall utenforliggende årsaker eller hendelser på individ-nivå som bidrar til å endre kostholdet?

De to første problemstillingene som omhandler status diskuterte jeg i kapittel 4. De to siste problemstillingene som omhandler endringer og mattradisjoner diskuterte jeg i kapittel 5. Jeg har også diskutert hvilken verdi dyr har hatt, både økonomisk og i form av ritualer. Jeg har dermed forsøkt å gjenspeile forholdet mellom mennesker og dyr på Island i vikingtid og tidlig middelalder.

Metoden som har blitt brukt i denne oppgaven er en komparativ analyse mellom de fire gårdene. Ved å sammenlikne disse har jeg forsøkt å få en bredere forståelse av status ved å sette noen kriterier for å vurdere hvilken status en gård kan ha hatt. Samtidig har jeg brukt litterære kilder. Litterære kilder som Grágás har vært med på å underbygge verdien av de ulike domestiserte husdyrene. For å forstå mer om endringer i materialet har jeg brukt adaptasjon som teoretisk tilnærming. Adaptasjon er menneskene på Islands evne til å tilpasse seg

nytt land og miljø, og hvordan de har tilpasset kostholdet i forhold til husdyrspakken og naturlige ressurser. Jeg har også sett på om det kan spores årsaker bak endringene.

Den sosiale statusen på gården synes å ha en del å si hvorvidt de var selvforsynte og uavhengige. Leiledningsgården Skuggi har trolig produsert produkter på vegne av klosteret og har trolig hatt restriksjoner på ville ressurser, basert på det en ser i faunamaterialet. De andre tre gårdene synes å være selvforsynte i større grad med ulike hovedøkonomier innen kjøttproduksjon og/eller meieriproduksjon. Innlandsboplassene Granastaðir og Hofstaðir kan ha fått sine marine ressurser i form av handel. Det er derimot vanskelig å si om de marine ressursene kommer av handel eller om de selv har oppholdt seg der. Alle de fire gårdene ser ut til å tilføre ville dyrearter som fugler og fisk i kostholdet ved siden av de domestiserte dyrene, enten i form av arter fra saltvann eller ferskvann. Dette ser vi spesielt inntre i de senere fasene på gårdene som er inndelt i eldre og yngre faser. Med andre ord øker konsumpsjon av ville ressurser etter hvert, muligens fordi det er mer økonomisk i forhold til husdyrhold. Derimot betyr ikke dette at husdyrhold blir byttet fullstendig ut, men vi ser endringer og utskiftninger i husdyrspakken. Det er generelt en trend at det er mer kveg i de tidligste bosettingsfasene, noe som endrer seg på 1000-tallet hvor sau øker og storfe minker. Samtidig antallet gris og geit å synke på 1000-1100-tallet. Husdyrspakken tilpasses miljøet og hva som er økonomisk hensiktsmessig. Det er ikke tegn på varer av eksotiske opphav som ikke har opptrådt som en del av husdyrspakken eller i de ville ressursene på Island.

Det er mulig å spore endringer i faunaøkonomien ved tre av de ulike undersøkelsesområdene over tid, hvor Granastaðirs faunasamling viser til hele bosettingsperioden. De andre tre gårdene endrer og tilpasser faunaøkonomien, og det er mulig at dette er en trend som skjer over hele samfunnet på Island over tid. En av de utenforliggende årsakene til endring er kristningen av Island og lovene som medfølger religionen. Kristningen av Island i år 999/1000 har en noe påvirkning i form av forbudet mot konsumering av hestekjøtt og rituell praksis, samt er det mulig at ulike høytider spiller inn for konsumpsjon av kjøtt. Som vi ser ved Granastaðir og Hofstaðir har det foregått konsumpsjon av hestekjøtt og rituell praksis på kyr, og det tydelig at enkelte gårder holdt på sine tradisjoner. Dette kan vi spore ved å studere faunamateriale og andre arkeologiske funn som husstrukturer. Derimot fulgte det med et viss stigma ved å spise hestekjøtt selv om det var lovlig, noe som kan ha vært med å påvirke konsumpsjon av hest med tiden. En kan dermed si at ja, de generelle maktforholdene på Island og endringer i disse vil til en viss grad påvirke faunamaterialet.

I gårdene som inngår i oppgaven viser faunamaterialet at det er en lavere storfe/småfe ratio i nord enn i sør. Det må derimot tas til etterretning det faktum at det kun er én gård i denne studien som befinner seg i sør, noe som gjør det vanskelig å vurdere hvorvidt dette skyldes regionale forskjeller. Det synes likevel å være en viss enighet blant forskere at det var et generelt mildere klima i sør og dermed bedre leve- og boforhold for husdyr. Dermed kan en til en viss grad si noe om regionale forskjeller i faunamaterialet i gårdene som inngår i denne oppgaven.

Oppsummert synes det at de fire gårdenes hovedøkonomi baserer seg på husdyr og supplerer med ville ressurser. Vi ser en økning av ville ressurser i de senere fasene, samtidig som de mer krevende husdyrene som storfe og gris synker. Faunamateriale kan brukes som et element til å spore status av selve gården, men faunaøkonomi kan ikke avgjøre status alene.

Faunamateriale må vurderes sammen med husstrukturer og størrelse på disse, eventuelle litterære kilder og andre arkeologiske funn. Statusen på en gård har trolig noe å si for hvilke dyr de holdt. Dette fordi et høyt antall storfe i forhold til småfe sier noe om bedre økonomi, men de er også mer ressurskrevende. Samtidig vil en gård av høyere kjøttkonsumpsjon kontra meieriproduksjon sees på som en indikasjon på høyere økonomi. Dette kan spores ved hjelp av alder ved død. Til en viss grad kan en si noe om regionale forskjeller, men gårdene som er representert her er kun konsentrert rundt to områder noe som gjør vurderingen ujevn.

Zooarkeologien ved de fire ulike undersøkelsesområdene representert har vært med å bidra til forståelsen av samfunnsøkonomien på Island fra landnåmstid til tidlig middelalder samt den generelle forståelsen for sammenhengen mellom status, økonomi og kostholdsstrategier.

Litteratur

Amorosi, T. & McGovern, T.H. (1995) Appendix 4: a preliminary report of an archaeofauna from Granastaðir, Eyjafjardarsýsla, Northern Iceland. In: *The settlement of Iceland: a Critical approach. Granastaðir and the ecological heritage*, edited by B. F. Einarsson. Hið Íslenska bókmenntafélag. Reykjavík, pp. 181-94

Byock, J. (1990) *Medieval Iceland. Society, Sagas and Power*. University of California Press

Byrock, J (2001) *Viking Age Iceland*. Penguin Books

Dennis, A. & Foote, P. & Perkins, R. (2000) (Edited and translated by) *Laws of early Iceland: Grágás: The Codex Regius of Grágás with material from other manuscripts : 2* (Vol. 5, University of Manitoba Icelandic studies). Winnipeg, Man: University of Manitoba Press.

Dietler, M & Hayden, B (2012) *Feasts: Archaeological and Ethnographic Perspectives on Food, Politics and Power*, University of Alabama Press

Dugmore, A. & Church, M. & Buckland, P. & Edwards, K. & Lawson, I. & McGovern, T. & Panagiotakopulu, E. & Simpson, I. & Skidmore, P. & Sveinbjarnardottir, G. (2005) The Norse landnam on the North Atlantic islands: an environmental impact assessment In: *Polar Record* 41 (216) pp. 21–37

Einarsson, B. F, (1995) *The Settlement of Iceland: a Critical Approach. Granastaðir and the Ecological Heritage*. Hið Íslenska bókmenntafélag. Reykjavík.

Fredriksson, A. & Vésteinsson, O. (1997) Hofstaðir revisited. In: *Norwegian Archaeological review*. Vol 30, No. 2, pp. 103-112

Harrison, R (2010a) Small Holder Farming in Early Medieval Iceland: Skuggi in Hörgárdalur, In: *Archaeologica Islandica* Vol. 8, pp. 51-76

Harrison, R. (2010b) Skuggi in Hörgárdalur, N. Iceland: Preliminary report of the 2008/2009 archaeofauna. CUNY, New York, NORSEC lab report Nr. 50

Harrison, R. (2014) Connecting the Land to the Sea at Gásir. In: *Long-Term Human Ecodynamics in the North Atlantic: An Archaeological Study*, edited by R. Harrison and R. Maher. Lanham, MD: Lexington Publishers

Harrison, R. & Roberts, H. (2014) Investigations into the Gásir Hinterlands and Eyjafjörður Human Ecodynamics: Preliminary Field Report of the 2013 Skuggi and Staðartunga

Excavations in Hörgárdalur, Eyjafjörður. FSÍ, Reykjavík and CUNY NORSEC, New York, May 2014

Hermanns-Auðardóttir, M. (1989) *Islands tidiga bosättning: studier med utgångspunkt i merovingertida-vikingatida gårdslämningar i Herjólfsdalur, Vestmannaeyjar, Island*. Umeå Universitet Arkeologiska institutionen

Jennbert, K. (2011) *Animals and Humans: recurrent symbiosis in archaeology and Old Norse religion*. Nordic Academic Press, Lund

Karlsson, G. (2000) *The History of Iceland*. University of Minnesota Press, Minneapolis

Kirch, P. (1980) The Archaeological Study of Adaption: Theoretical and Methodical Issues. In: *Advances in Archaeological Method and Theory*, 1980, Vol 3, pp. 101-156, Springer

Kristjánsdóttir, S. (2011) Lucas G. (ed.): *Hofstaðir: excavations of a Viking Age feasting hall in North-Eastern Iceland*, Norwegian Archaeological Review, Vol. 44, No.1, pp. 120-122

Landon, D (2005) Zooarchaeology and Historical Archaeology: Progress and Prospects, In: *Journal of Archaeological Method and Theory*, Vol. 12, No. 1, March 2005

Lucas, G. & McGovern, T. (2007) Bloody slaughter: ritual decapitation and display at the Viking settlement of Hofstaðir, Iceland. In: *European Journal of Archaeology*, 01 April 2007, Vol.10, No. 1, pp. 7-30

Lyman, R. (2010) What Taphonomy Is, What it Isn't, and Why Taphonomists Should Care about the Difference. In: *Journal of Taphonomy* Vol. 8, pp. 1-16

Mainland, I. & Halstead, P (2005) The Economics of Sheep and Goat Husbandry in Norse Greenland. In: *Arctic Anthropology* Vol. 42, pp. 103-120

McGovern, T (1990) The Archaeology of the Norse North Atlantic. In: *Annual Review of Anthropology* Vol. 19, pp. 331-351

McGovern, T. & Harrison, R. Smiarowski, K. (2014) Sorting Sheep & Goats in Medieval Iceland and Greenland: Local Subsistence or World System? In: *Long-Term Human Ecodynamics in the North Atlantic: An Archaeological Study*, edited by R. Harrison and R. Maher. Lanham, MD: Lexington Publishers

McGovern, T. & Perdikaris, S. & Mainland, I. & Ascough, P. & Ewens, V. & Einarsson, A. & Sidell, J. & Hambrecht, G. & Harrison, R. (2009) The Hofstaðir Archaeofauna.

- Zooarchaeology Chapter Draft In: *Hofstaðir: a Viking Age Center in North-Eastern Iceland*. (Lucas G, editor). University of Iceland, Reykjavík. Monograph in Press, August 2008
- McGovern, T. & Perdikaris, S. & Mainland, I. & Ascough, P. & Ewens, V. & Einarsson, A. & Sidell, J. & Hambrecht, G. & Harrison, R. (2009) The Hofstaðir Archaeofauna. Draft In: *Hofstaðir. Excavations of a Viking Age Feasting Hall in North-Eastern Iceland*. (Lucas G, editor). Institute of Archaeology, Reykjavík. Monograph Series 1.
- Mehler, N. (2002) The finds. In: *Hofstaðir 2001 Framvinduskýrsla/Interim Report*. (Lucas G, editor). Fornleifastofnun Íslands. Reykjavík
- O'Connor, T. (2004) (New Ed edition). *The Archaeology of Animal Bones*. The History Press
- Reitz, E. & Wing, E. (2008) *Zooarchaeology*. Cambridge University Press, Cambridge, UK
- Thomas, K (1996) Zooarchaeology: Past, Present and Future, *In World Archaeology*. *Zooarchaeology: New Approaches and Theory*, June 1996, Vol. 28, No 1, pp. 1-4
- Van der Veen, M. (2003). When Is Food a Luxury? In *World Archaeology*, Vol 34, No 3, pp. 405-427
- Vésteinsson, O. (1996) *The Christianisation of Iceland. Priest, Power and social change 1000-1300*. University College London
- Vésteinsson, O. (1998) Patterns of settlement in Iceland: A study in prehistory. In: *Saga-Book of the Viking Society* Vol. 25, pp. 1–29
- Vésteinsson, O & McGovern, T & Keller, C. (2002). Enduring Impacts: Social and Environmental Aspects of Viking Age Settlement in Iceland and Greenland. In: *Archaeologia Islandica*. Vol. 2, pp. 98-136.
- Vésteinsson, O. (2004) Icelandic farmhouse excavations. Field methods and site choices. In: *Archaeologica Islandica* Vol. 3, pp. 71-100
- Sayle, L. S & Hamilton, W. D. & Cook, G. T. & Ascough, P. L. & Gestsdóttir & McGovern, T. H. (2016) Deciphering diet and monitoring movement: Multiple stable isotope analysis of the Viking age settlement of Hofstaðir, Lake Mývatn, Iceland. In: *American Journal of Physical Anthropology* Vol. 160, pp. 126-136
- Smith, K. (1995) Landnam: the settlement of Iceland in archaeological and historical perspective. In: *World Archaeology*. Vol. 26, No. 3, pp. 319-347.

Steffensen, J (1969) Aspects of life in Iceland in the heathen period. In: *Saga-Book of the Viking Club*, Vol. 17, pp. 177-205.

Zori, D. & Byock, J. & Erlandson, J. & Martin, S. & Wake, T. & Edwards, K. (2013) Feasting in Viking Age Iceland: sustaining a chiefly political economy in a marginal environment, In: *Antiquity* Vol. 87, March 2013, pp. 150-165

Zori, D. & Wake, T. & Erlandson, J. & Leifsson, R. (2014) Viking Age Foodways at the Hrísbú Farmstead, In: *Viking Archaeology in Iceland, Mosfell Archaeological Project*, Edited by: D. Zori and J. Byock, Brepols